

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Primární prevence sociálně patologických jevů mládeže
v rámci státních i nestátních institucí**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Jiří Souček**

**Vypracoval:
Vlastimil Blatan**

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Primární prevence sociálně patologických jevů mládeže v rámci státních a nestátních institucí“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 15.4.2010

Podpis: Vlastimil Blatan

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Součkovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Rovněž touto cestou děkuji své životní partnerce, a to za její pomoc a pochopení, a především za to, že tu po celou dobu byla a je se mnou.

Vlastimil Blatan

OBSAH

1. Úvod.....	4
---------------------	----------

I. Část teoretická

2. Rodina.....	5
3. Vrstevníci, party.....	9
4. Význam výchovy.....	12
5. Vlivy mediálního působení.....	16
6. Sociální patologie.....	19
7. Sociálně patologické jevy v naší společnosti.....	23
7.1 Šikana.....	23
7.2 Alkoholismus a problematika drog.....	26
7.2.1 Alkoholismus.....	26
7.2.2 Zneužívání návykových látek - drogy.....	29
7.3 Patologické hráčství.....	32
7.4 Prostituce.....	33
7.5 Kriminalita.....	35
8. Primární prevence sociálně patologických jevů.....	38
9. Státní subjekty zabývající se prevencí soc. patologických jevů.....	49
10. Nestátní subjekty zabývající se prevencí soc. patologických jevů.....	52

II. Část praktická

11. Vyhodnocení dotazníku.....	55
12. Závěr.....	64
13. Resumé.....	65
14. Anotace.....	66
15. Seznam použité literatury.....	67
16. Seznam příloh.....	68

1. Úvod

Mnohé rodiny dnes žijí v blahobytu, o jakém se našim babičkám zřejmě ani nesnilo. A tak přestože dnešní děti píší často svoje domácí úkoly na nejmodernějších noteboocích, hudbu poslouchají z dokonalých MP3, do kina chodí na 3D filmy a mnohdy hrají tenis i golf ve značkovém sportovním oblečení, něco jim stále nějak schází...

Jiné děti sice také hlady netrpí, ale zažívají doma třeba křik a hádky podnapilých rodičů, vnímají narušené vztahy mezi svými rodiči a možná i pocit, že nikomu na nich vlastně ani moc nezáleží... A proto možná ne každé dětství je šťastné, ne každé zrání mladého člověka je bez vážnějších výchovných problémů. Nabízí se tak otázka: „je naše společnost v dnešní uspěchané době schopna zajistit výchovu jedinců, kteří vyspějí ve zralé a samostatné osobnosti?“

Jistě známe z literatury i z vyprávění našich babiček a dědečků, že je kdysi dávno nevozili rodiče do školy autem a nejezdili trolejbusem ani metrem. Oni chodívali často pěšky a to vzdálenosti nemalé. Učebních oborů bylo poskrovnu a studovat tenkrát mohl málokdo. A tak přestože je nyní vzdělání dostupné a v mnohých rodinách je někdy až nadbytek všeho materiálního, děti naší generace mají problémy, které dřívější učitelé a vychovatelé řešit nemuseli. Rodiče svým dětem dopřejí luxus, ale na děti samotné jim pak někdy nezbyvá čas...

Naše děti vyrůstají možná „zvláště osamoceny“, některé se nudí a na jejich „výchově“ se podílí čím dál více nadprodukce nevhodných televizních pořadů a akčních počítačových her plných násilí a brutality. Jako policista přicházím často do kontaktu s mladými lidmi, řeším a vyšetřuji situace, kdy už byl porušen zákon, kdy „něco“ bylo špatně a stát se to nemělo...

Právě proto bych se jako policista s mnohaletou praxí chtěl ve své diplomové práci zabývat výskytem možných varovných příznaků v životě mládeže a dětí, které možná předcházely páchání protiprávní činnosti. Chci se ve své práci zamyslet nad četností výskytu sociálně-patologických rysů, chci hledat odpověď na otázku, jsou-li skutečným nebezpečím a hrozbou dospívající generace. Rád bych také zjistil, má-li naše společnost dostatečné mechanismy účinné pomoci v této oblasti.

Uvědomuji si, že včasná a efektivní prevence je v problematice předcházení výskytu sociálně-patologických rysů mimořádně důležitá a nesmí být jen pomocí formální a

„akademickou“. Jen tak jsme totiž schopni zmírnit devastující účinek šikany, alkoholu, drog, gamblerství či promiskuity. Jen tak se možná podaří ovlivnit vyvíjející se osud jedince, aby se z něj stala vyzrálá osobnost a ne pachatel trestné činnosti...

I. ČÁST TEORETICKÁ

2. Rodina

Je nezpochybnitelné, že největší vliv na rozvíjející se osobnost dítěte a dospívajícího má prostředí, v němž vyrůstá, a to je (ve většině případů) právě jeho rodina. Rodina je malá společenská skupina založená na manželství či pokrevním příbuzenství. Její členové (muž, žena, rodiče a děti, sourozenci, příbuzní, adoptované osoby) jsou spojeni společným soužitím, vzájemnou morální odpovědností a vzájemnou pomocí. Její formy a funkce však závisí na společenských vztazích a kulturní úrovni společnosti. Život rodiny je charakterizován specifickým spojením biologických, hospodářských, morálních, psychologických práv a jiných procesů, v nichž se realizují jednotlivé funkce rodiny a to reprodukční, ekonomická, výchovná, ochranná a další. Rodina zpětně působí na společenský život zvláště prostřednictvím výchovy mladé generace, ovlivňováním vývoje osobnosti členů rodiny a prací v domácnosti. Rodina je historickou kategorií, kdy v počátcích vývoje prvobytné společnosti pravděpodobně neexistovala. V současné době stále více odborníků poukazuje na tzv. krizi rodiny, kdy je stále více manželství ukončeno rozvodem a stále více dětí vyrůstá v neúplných rodinách.

Každá rodina má ve společnosti své určité místo a plní v ní určitou funkci. Svým způsobem je jedinečná a originální. Téměř ve všech kulturách světa je od rodiny vyžadováno zajištění dětí a s tím spojeno poskytnutí základní výživy, oblečení, ubytování (domov), osobní péči a přístup alespoň k základnímu vzdělání, které později umožní zařazení samotného jedince do společnosti. Zmíněné požadavky lze shrnout do čtyř funkcí. Jedná se o funkci reprodukční, ekonomickou, socializační a emocionální. V souvislosti s těmito funkcemi má podstatný význam uspokojování základních potřeb

dítěte, a to v podmínkách rodinného prostředí, které jsou dále podmíněny materiálním, psychologickým a kulturním zázemím rodiny. (Matějček Z., Děti, rodina a stres).

Základní životní potřeby dítěte

V současné době již není pochyb o tom, že získané zkušenosti v rodině v útlém dětství jedince, a proces začlenění do rodiny a jeho další socializace, rozvoj vlastností, schopností a dovedností, na počátku jeho života, tvoří základ pro následný vývoj osobnosti každého jedince. Nezbytným předpokladem pro harmonický rozvoj osobnosti je míra uspokojení základních životních potřeb dítěte. Mezi tyto základní potřeby se řadí:

- **potřeby biologické** – mezi něž patří řádná výživa, dostatek tepla, čistoty a ochrany před nepříznivým životním prostředím. Tyto biologické potřeby zasahují jak do oblasti psychických, tak do oblasti sociálních potřeb, neboť komplexní péče o dítě, a to zejména jeho rodinou, je zárukou zdravého vývoje dítěte

- **potřeby psychické** – jedná se o potřebu jistoty, která je uspokojována prostřednictvím citových vazeb, a to především mezi matkou a dítětem, dále potřeba stimulů, potřeba smysluplnosti, potřeba vědomí vlastní identity, kdy si dítě vytváří své vlastní „já“ na základě toho jak je přijímáno v rodině, a potřeba otevřené budoucnosti, což znamená mít svou vlastní budoucnost ve svých vlastních rukou

- **potřeby sociální** – jsou úzce spjaty s potřebami psychickými, kdy do této oblasti se řadí potřeba lásky a bezpečí a dále potřeba identifikace rodičů s dítětem za účelem jeho rozvoje sil a schopností a překonání obtíží v životě

- **potřeby vývojové** – tyto se mění v závislosti na úrovni a vývoji dítěte

Naplňování uvedených potřeb je nezbytné pro úspěšnou socializaci jedince do společnosti a rozvoje jeho schopností a dovedností důležitých pro jeho další vývoj po celý jeho život. K tomuto lze dále uvést, že čím slabším článkem je základní (tzv. nukleární rodina), ať již rodina úplná či neúplná, nebo rodina s deficitem v kulturním či ekonomickém kapitálu, tím horší výchovný výsledek, tedy jedinec s nižšími schopnostmi socializace, jedinec hůře se přizpůsobující svému okolí a vývoji ve společnosti. (Dunovský a kol., Sociální pediatrie).

Rodinné prostředí

Úspěšný vývoj jedince v rámci jeho rodinného prostředí je podmíněn materiálním, psychologickým a kulturním zázemím. K tomuto lze uvést:

- **materiální podmínky rodinného prostředí** – každá rodina má vytvořenou svou vlastní hodnotu a potřebu materiálních potřeb. Pro zdravý vývoj jedince by tento neměl trpět nedostatkem nezbytných, tedy důležitých potřeb, bez kterých by nebylo možno udržet zdravý vývoj jedince na požadované úrovni z pohledu požadavků rodiny a společnosti

- **psychologické podmínky rodinného prostředí** – zde se jedná o tzv. těžiště rodinného klimatu, neboť tyto podmínky mají za následek utváření vlastností dítěte ve všech oblastech, kdy se jedná o podmínky vytváření v rámci rodinného kruhu rodiči a dalšími členy rodiny, které v rámci každodenního života působí na jedince a tímto jej formují

- **kulturní podmínky rodinného prostředí** – tyto podmínky souvisejí se způsobem života samotné rodiny. Základním kritériem je zde vzdělanostní úroveň rodičů a jejich preferované životní hodnoty, které se výrazným způsobem projevují v jejich každodenním životě, při řešení vzniklých situací, a rovněž tak při výchově dítěte

Je velmi složité určit, zda je rodinné prostředí optimální či nikoliv. Ve stabilitě rodiny, rodinných vztazích a v harmonickém rodinném prostředí, je základ dobré socializace a výchovy, která formuje osobnost dítěte. Z tohoto důvodu je nezbytné instituci rodiny podporovat všemi dostupnými prostředky a v případě potřeby je důležité vhodně zasáhnout a pomoci.

I samotné rodinné prostředí prošlo, tak jako každá oblast společenského života, určitým vývojem. Dnešní moderní rodina využívá při výchově svých členů spíše demokratické principy než autoritativní, které byly základem výchovy v dřívějších dobách. Dodnes převažuje názor, že k největším změnám uvnitř rodiny, i ke změnám v jejím postavení ve společnosti, došlo v novodobé industrializaci, kdy některé původní rodinné funkce začaly být rodině odnímány, a bohužel se objevily názory, že se rodina stává nahraditelnou a z části dokonce zbytečnou. Tradiční domácnost, a s ní i rodina

jako základ příbuzenské solidarity, se neustálým oklešťováním začaly hroutit a rozpadat a objevily se příznaky krize rodiny. Ztráta intimity, potlačování individuality a spontaneity ve prospěch byrokratických a formalizovaných mechanismů, profesionalizace činností i v rodině samotné, ve které se realizuje stále více jen prostý a často neracionální konzum bez vlastního uspokojení, ukazují rodinu jako konfliktní jednotku, která často opouští své původní poslání a přestává plnit své původní cíle. (STŘELEČ, S. a kol., *Kapitoly z rodinné výchovy, pro střední školy*).

Dílčí závěr

Rodinná výchova je základem a má určující význam při formování osobnosti mladého člověka a je rozhodující pro jeho mravní vývoj. Mladý člověk si má z rodinné výchovy odnášet do života především správný vztah a úctu k základním principům a hodnotám společnosti. Nesplní-li rodinná výchova takovou funkci, jsou již tím dány větší předpoklady pro vznik kriminogenního prostředí. Výskyt sociálně-patologických jevů i výskyt kriminality je vyšší u mládeže z rozvrácených rodin. Tak je tomu i u rodin, kde dítě postrádá citový vztah a zájem o jeho život, i když po materiální stránce nestrádá. Každé dítě, má-li se z něj stát zdravá a odolná osobnost, která se úspěšně bude střetávat s nepřízní a konflikty světa dospělých, tak potřebuje poznat existenci slušných lidských rodinných vztahů. **Zdravá a správně fungující rodina je nejspolehlivější prevencí veškerého sociálně patologického jednání.**

3. Vrstevníci a party

Další mimořádný význam na harmonický vývoj dítěte a mladistvého má jeho další okolí, jeho nejbližší přátelé, kamarádi a spolužáci. Jistě se někdy stává, že dítě je svěřeno do náhradní rodinné péče někoho z příbuzných, je svěřeno do péče prarodičů či sourozenců svých biologických rodičů. Tento model však v mnohém kopíruje vztahy v běžné rodině (alespoň by měl) a je pod dohledem orgánů sociálně-právní ochrany.

Někdy se však stane, že právě proto, že nevznikly dostatečně kvalitní vazby dítěte na biologického rodiče (rodič na dítě stále tzv. nemá čas, má problémy s alkoholem apod.) se dítě upne na jiného dospělého blízkého člověka. Je jistě štěstí, když tato osoba je kvalitní a začne suplovat nekvalitního rodiče a stane se pro dítě vzorem pozitivním. Právě od něj pak dítě dokáže převzít alespoň část dobrých návyků i morálních postojů.

Rovněž je velkým přínosem, objeví-li se v blízkosti dítěte či mladistvého vrstevník, který mu bude přirozeným způsobem imponovat a bude mít na něj motivační vliv v pozitivním slova smyslu. Stává se, že někdy děti začnou navštěvovat kroužek, který by jinak nenavštěvovaly, ale protože tam chodí i jejich kamarád, zkusí to i ony. S mnohými sporty či koníčky někteří začínají jen proto, že to viděli u spolužáka či kamaráda. A mnohdy se také stává, že toto dítě vydrží u oné záliby déle než ten, kdo s nápadem přišel. Dobrá je kombinace těchto zálib a koníčků s podporou této činnosti od rodičů. Pokud si rodiče zavčas všimnou takto dobře a smysluplně tráveného času dítěte a budou-li ochotni např. usnadnit jim někdy cestu (v zimě, za tmy děti odvezou), podpoří-li dle možnosti i nutné finanční potřeby, a budou-li projevovat upřímný zájem o záliby svých dětí, je velká šance na to, aby jejich dítě nepotkaly obtíže v oblasti sociálně-patologických jevů.

Naopak vliv špatného okolí a špatné party je rovněž mimořádně zásadní. Jde o vliv zejména starších osob s narušeným chováním a to jak z řad mládeže tak i dospělých. V období dospívání, kdy psychika dítěte v porovnání s fyzickou stránkou není dostatečně vyvinuta, je dítě náchylné nekriticky přijímat negativní vlivy (vzory) starších. Značnou roli zde hraje alkohol i drogy, snaha vyrovnat se vrstevníkům a to i v negativních projevech, snaha vlastnit i to, na co díky nedostatku peněz momentálně nemají. Za určitých podmínek se stane sdružování až společensky nežádoucí a to zvláště v případech, kdy parta vystupuje agresivně a protisolečensky. (Chaloupka, L., *Úvod do*

sociální patologie V., volný čas, parta a zájmová sféra obtížně vychovatelných dětí a mládeže)

Vrstevnické skupiny

Jak již bylo uvedeno na výchově se kromě rodiny podílejí i další faktory. Mimo jiné jsou to i vrstevnické skupiny. Průcha, Walterová, Mareš v díle *Pedagogický slovník* takovou skupinu uvádí jako: ***Skupinu dětí nebo mladých lidí přibližně stejného věku a často i s přibližně stejným sociálním statutem. Má významnou úlohu při socializaci jedince. Může mít na své členy výrazně pozitivní vliv, ale i vliv výrazně negativní vedoucí k porušování kulturních norem.***

Mnoho významných vědeckých pracovníků se zabývá otázkou: Jak ovlivňuje vrstevnická skupina socializaci dítěte? Jak je ovlivňují veřejné instituce? Jak je možné, že rodina ztrácí v tomto procesu na děti vliv? Odpovědi na tyto otázky se nehledají snadno. Zjednodušeně lze říci, že vrstevnická skupina představuje v mnohém zástupnou rodinu a pro jedince bývá z mnoha důvodů přitažlivější než domácí prostředí.

V období raného školního věku si dítě zvyká na nové podmínky, které se objevily v jeho životě v podobě počátku školní docházky. Zvyká si na nové pojmy jako třída či spolužák. Spolužáci jsou vrstevnickou skupinou, která se vyznačuje určitou formálností, existují v ní stejná práva a povinnosti. Zde dochází k další socializaci dítěte ve vrstevnické skupině, která volně navazuje na socializaci v rodině, kdy socializace ve škole je podmíněna pobytem ve škole a školní třídě. V období raného školního věku zatím převládá význam učitele a rodiny. Vrstevnické skupiny zde mají pouze okrajový význam. Učitel svými projevy předurčuje vztahy ve třídě.

V období středního školního věku (8-12 let) se situace mění. Zde začíná převládat význam vrstevnické skupiny. Pozice učitele a rodiny na základě přirozeného vývoje a psychických potřeb dítěte postupně oslabuje. Dochází k vydělování mužské a ženské role. Vágnerová (Vývojová psychologie, 2000) k tomuto uvádí, že: ***samozřejmost rodiny, kterou poskytuje rodina, umožňuje dítěti, aby se koncentrovalo na různé vztahy s vrstevníky. Vrstevníci se stávají stále důležitějšími, aby nakonec v budoucnosti rodinu nahradili. Identifikace s vrstevnickou skupinou je jedním z mezníků socializace.***

Dílčí závěr

Mezi nevhodným využitím volného času a delikvencí mládeže často existuje příčinná souvislost. Přirozenou vlastností člověka je potřeba sdružovat se s ostatními, což u mládeže je ještě silnější než u dospělé populace. Mládež se sdružuje v partách či jiných společenstvích. Za určitých podmínek má sdružování mládeže negativní tendence, a to zejména v případech, kdy parta vystupuje protispolečensky, agresivně, prosazuje rasovou nesnášenlivost, apod. Příčina těchto negativních postojů u mladých lidí v partě je v tom, že mladý člověk takto protestuje proti chybám a nedostatkům společnosti. Mladý člověk nemá ještě dostatek zkušeností a snadno podléhá vlivu svého okolí. Z tohoto důvodu se velmi snadno integruje do určitého seskupení, kdy takové seskupení bývá řízeno silnou osobností, již ostatní členové party jsou ovlivněny. V takové partě je obvykle potlačen vlastní názor, který je nahrazen autoritativním názorem vůdce. Tento vliv je patrný zejména u extremistických seskupení.

4. Význam výchovy

Prostředí, ve kterém naše společnost žije, se v průběhu času stává stále rychlejší, sjednocenější, komplikovanější, a tím pádem pro nás všechny mnohem náročnější. Každý z nás je v průběhu svého života konfrontován s novými nároky, požadavky a očekáváními. Aby bylo možné v této konfrontaci obstát, je pro každého jedince výhodné a účelné, aby byl vybaven dostatečnými dovednostmi. Tyto dovednosti vychází primárně z rozvoje jeho schopností, jenž získal jak biologicky, tedy geneticky, tak vlastní výchovou, tedy socializací. Výchova, ať už jako fenomén, či jako proces socializace a školního vzdělávání, by mimo jiné měla směřovat k tomu, aby si jedinec ze získaných vědomostí, dovedností a kompetencí, vytvářel návyky a postoje, kterými se bude řídit, a dle kterých se bude aktivně rozhodovat v různých situacích, a to společensky žádoucím způsobem. Žádoucí způsob zahrnuje především nepřítomnost rizikového, či problémového (patologického) chování. Jedinec vybaven širokou paletou žádoucích kompetencí, tak nejen přijímá normy a požadavky dané společností, ale jsou-li tyto kompetence a dovednosti dostatečně rozvinuty v jeho ucelený postoj, napomáhají k efektivnímu přístupu a k jeho dalšímu seberozvoji. Důraz na seberozvoj a osobnostní přípravu ve výchovné praxi vybavuje jedince komplexem osobnostních a sociálních kompetencí, a tak mu napomáhá obstát v měnícím se světě. (Vágnerová M., Vývojová psychologie, 2000)

Výchova v rodině

Otázky výchovy dětí a mládeže stály vždy v popředí společnosti v každé době. Sledujeme-li vývoj názorů na výchovu v minulosti vidíme, že výchova měla za hlavní úkol výchovu k mravnosti. Názory na mravnost byly a jsou součástí pedagogických a filozofických systémů a tvoří jejich součást označovanou názvem etika. Etika je učení o mravnosti, jejím vzniku a vývoji, o pravidlech a vzniku lidského chování, o povinnostech lidí k sobě navzájem, ke společnosti, k vlasti, ke státu. Obsahem vytváření opravdových humánních vztahů je především úcta k člověku, k jeho lidské důstojnosti, čestnosti a pravdomluvnosti, slušnost a skromnost v jednání mezi lidmi, ochota pomoci slabším, trpícím a úcta k ženě.

Mravnost po psychologické stránce není jen zvláštní smysl, ale také určitá schopnost, jako jsou jiné schopnosti rozumové, paměťové, estetické, aj. Tuto zásadu považujeme za platnou a správnou právě pro dobu dětského věku, protože je to doba, v níž se vyvíjí subjektivní vědomí a především vědomí mravní odpovědnosti jedince. Vnější vlivy, sociálního prostředí, dědičné dispozice a jiné okolnosti se právě v této době prvních stupňů vývoje nejvíce uplatňují a ustupují účinkům výchovy a rozumu. Vývojově prvním vztahem, které si dítě vytváří, je vztah k rodičům, a to především k matce, a k sourozencům. Na povaze tohoto vztahu bude podstatně záviset i formování humánních rysů dítěte v jeho budoucím životě. Z prvního citového vztahu dítěte k rodičům je možné vypěstovat opravdový lidský vztah a posilovat v něm od začátku prvky, které se později mohou stát základem pro přátelské vztahy dítěte ke svému okolí i pro humánní vztah v nejširším slova smyslu. Tak, jak se děti naučí chovat ke svým rodičům, budou se chovat i k jiným lidem. Rodiče jsou prvními učiteli lidskosti svých dětí.

Pro formování osobnosti dítěte má, spolu s matkou, která je první osobou v interpersonálním vztahu s dítětem, značný význam i otec, představitel mužských pozitivních vlastností a společenských norem. Význam mají i ostatní dospělí členové rodiny a příbuzní, například prarodiče, teta, strýc, atd. Ti mohou dítěti nahradit vřelý emoční vztah vlastních rodičů, ale jindy mohou naopak spoluvytvářet konflikty a napětí v rodině. Kladný postoj rodičů umožňuje, aby k nim dítě také mělo hluboce kladný vztah. Pomáhá mu to ve formování svědomí a charakteru, zejména ve vztahu k lidem. Naopak negativní postoj rodičů ztěžuje socializaci a formování charakteru, v krajním případě dítě podlehnou vlivu chuligánských part nebo jiných antisociálních vzorů.

Souhrnně se tedy dá říci, že na mravní vývoj dítěte působí příznivě kladný citový postoj rodičů a přiměřená míra požadavků, kontroly a řízení. Významný, z hlediska vytváření mravních základů dítěte, je i vývoj vztahů mezi sourozenci v rodině. Ve styku s bratrem nebo sestrou má dítě dobrou příležitost omezovat své osobní zájmy ve prospěch druhých, vytváří si city přátelství a družnosti, které se potom dále úspěšně rozvíjí mezi spolužáky ve třídě. Na druhé straně je známé, jak právě tyto základní lidské vztahy nejednou chybí dětem „jedináčkům“, které neměly možnost vyrůstat v rodině spolu se sourozenci. Naopak při nesprávné rodinné výchově se mohou mezi sourozenci vyvíjet i nezdravé mravní vlastnosti, jako je závist, žárlivost, svárliвість, povýšenectví, ale dokonce i nenávisť.

Vztahy mezi sourozenci mají tedy rozmanité aspekty. Sourozenci jsou účastníky prvních společných her, pomáhají dítěti realizovat jeho záměry, jindy je však zase narušují. Někdy chrání dítě před agresí ostatních, jindy jsou však sami agresivní. Na jedné straně dávají dítěti pocit, že není „samo“ (a jedináčkové často touží po bratrovi nebo sestře), na druhé straně je nutné přizpůsobovat se jejich požadavkům. Sourozenci často soutěží o přízeň rodičů, i když tato rivalita nemusí být vždy plně uvědomována. Faktem je, že v rodině bývá obtížné zachovat plnou „spravedlnost“ např. kojenci je nutné věnovat zvýšenou péči, a starší dítě může mít pocit, že je opomíjeno. Navíc v mnoha případech mají rodiče odlišné sympatie k jednotlivým dětem, někdy zase zbytečně přiosťřují napětí mezi sourozenci tím, že je ustavičně srovnávají, jednoho kladou druhému za vzor atd. (Vágnerová M., Vývojová psychologie, 2000)

Výchova ve škole

Mravní základy, které dítě získá v rodinném prostředí, si pak dále upevňuje, rozšiřuje a prohlubuje během školní výchovy. V tomto období jsou dalšími významnými prvky mravní výchovy dítěte učitel a třídní kolektiv. Učitel může klást na žáka různé požadavky (např. vyžadovat důsledné plnění školních povinností, jisté způsoby chování, dodržování disciplíny atd.). Vyslovení požadavků ze strany učitele může být přímé (noste si učebnice, neopisujte, nenapovídejte atd.) nebo může vyplývat ze situace – žák vidí pečlivost, svědomitost, ochotu učitele a po jeho vzoru si sám tyto požadavky klade. Učitel sám nejlépe odhadne, které požadavky musí výslovně uvést, a které mohou vyplýnout z jeho chování nebo z chování jiných. Důležitou věcí v tomto momentu je napodobení, které se objevuje v různé intenzitě v závislosti na působivosti příkladu a na vyspělosti žáků. Děti mladšího školního věku napodobují velmi často, ale neuvědoměle, jsou vedeny jen citem. Proto je důležité, aby se na ně působilo především kladnými příklady, protože nedovedou rozlišit, co je správné a co nesprávné a velmi často a snadno napodobují i věci nevhodné.

U žáků středního a staršího školního věku se čím dál více spojuje napodobování s uvědomělostí, která nakonec vede k odmítání chování, které považují za nesprávné. To však neznamená, že by se jedinci v tomto věku nedali strhnout špatnými příklady, nenapodobovali záporné charakterové rysy apod. Ve většině případů tu však lze počítat s vyvinutým smyslem pro pravdu, spravedlnost a pro čest. Účinnost napodobení se

zvysuje autoritou učitete. Čím větší autoritě se učitel těší, tím účinnější je jeho výchovné působení.

Pokud jde o žákovský kolektiv, je třeba přihlédnout k jeho odlišnostem od ostatních kolektivů, které jsou závislé na věkových zvláštnostech dětí a mládeže. V žákovském kolektivu zaujímá důležité postavení základní (prvotní) kolektiv. Jedná se o nejmenší kolektiv, který se dál už nedělí, jeho členové jsou trvale spojeni přátelstvím, prací a denním životem. Funkcí základního kolektivu je vytvořit spojovací článek mezi osobností a širším kolektivem, tj. děti a mládež se učí „žít s lidmi“, učí se přihlížet a naslouchat potřebám druhých, „vcítit se“ do situace druhého a podle toho se k němu chovat. Učí se spolupracovat, řešit spory a náročné životní situace ve styku s lidmi. To jsou důležité momenty ve formování charakteru a v morální výchově dětí a mládeže. Člověk, který je třeba i nadprůměrně nadaný a inteligentní, ale nedokáže vyjít s druhými, je netaktní, nespolehlivý, neuctivý a nečestný, a tedy takový člověk nemůže být nikdy pro společnost ani pro své okolí přínosem. (Vágnerová M., Vývojová psychologie, 2000)

Dílčí závěr

Myslím si, že kořeny vystupování jedinců jsou spojeny, jak bylo již uvedeno, s jejich výchovou v rodině. Pokud se rodiče dítěti nevěnují, přehlíží jej, nezajímají se o to co dělá, jak se učí, jaké má zájmy a dítě nemá nikoho na koho se může obrátit, stává se uzavřenější a nepřístupnější. To se samozřejmě odrazí v jeho postojích, chování, charakteru a vztahu k ostatním. Takový jedinec bez taktu a ohleduplnosti, byť by i s nadprůměrnými schopnostmi, nikdy nemůže dosáhnout takového postavení a úrovně jako člověk s pevným a klidným rodinným zázemím a mravními zásadami.

5. Vliv mediálního působení

„ Lidské dějiny jsou prostoupeny projevy násilí. Někdy jsou odsuzovány algoritmy chování ve středověku jako násilné a kruté a současnost bývá kladena do opozice jako příklad kultivovaného jednání. Ale agrese přibýlo. Nikdy v minulosti, v žádném století nezažilo lidstvo tolik utrpení a zmaření lidských životů jako v opěvovaném dvacátém věku, který přinesl dvě světové války a řadu regionálních ozbrojených konfliktů, tedy dostatek agrese. Lidstvo si pomalu zvykalo, vzalo na vědomí i holocaust.“ (Čermák, Lidská agrese a její souvislosti,1999)

V současné době lze pozorovat zvýšené agresivní chování u dětí a mládeže. Tento trend lze částečně prisuzovat médiím a jejich prezentaci násilí. Žijeme v prostředí nasyceném mediálními zvuky a obrazy, kde různí představitelé předkládají veřejnosti své pojetí toho, co se děje kolem nás. Asi jen málokdo z nás dokáže nepodlehnout mediálním tlakům. Média představují významný faktor, který ovlivňuje celou společnost. Děti, které vyrůstají v dnešní společnosti, jež je uspěchaná, zaměřená převážně na konzumní způsob existence, žijí často v citové chudobě. To vše se odráží v rodině na výchově dětí. Jak již bylo uvedeno, rodiče nemají dostatek času na své děti. Dostatečně s nimi nekomunikují a právě z těchto důvodů často děti tráví čas sledováním různých médií, jako je televize, video, internet, a tím ztrácejí vlastní svět. Prostřednictvím médií se neseznamují se světem jaký skutečně je, ale pouze s jeho obrazem, který je jim předkládán. Je to svět upravený, svět iluzí.

Média odrážejí nejrůznější stránky kulturního prostředí. Jsou součástí společnosti a kultury, jsou jimi ovlivňována a sama je ovlivňují. Rozdíly mezi médii v jednotlivých společnostech a kulturách jsou zřejmé. Různé kultury kladou různý důraz například na podíl zahraničního a domácího zpravodajství, na celkovou skladbu nabízených programů. Média tak vstupují do soukromého života jedince a vnášejí do něj velkou měrou veřejný rozměr. Informují nás o postojích a názorech, které se nám díky mediální komunikaci zdají být sdílené s ostatními. Mají vliv na chování nejen jednotlivce, ale i celé společnosti. Bohužel se zdá, že spíše otupují a deformují estetické cítění a vkus. Vliv médií se prolíná naší každodenností, aniž si to uvědomujeme.

Oblékáme se podle předpovědi počasí, občas nakupujeme pod vlivem reklamy, jdeme na film, na který slyšíme kladnou kritiku, reagujeme na zpravodajství a podobně.

Vliv médií na agresivní chování

„Výskyt násilných scén na televizních obrazovkách je skutečně značný. Důvod je spatřován v divácké přitažlivosti. To, co dnes vnímáme jako senzaci, bylo celé stovky generací záležitostí přežití, proto jsme psychologicky determinováni k pečlivému sledování a pamatování rizikových a negativních zkušeností.“ (MUSIL, Josef. Komunikace v informační společnosti, 2007)

Citové účinky, tedy vliv médií na prožívání a emocionální rozpoložení, vycházejí z empiricky zjiitelné skutečnosti. Média mohou vyvolat různě silné citové odezvy, od slabších, jako je smutek, nuda, po silnější, jako je strach, vztek či zlost. Především strach a úzkost jsou reakce, s nimiž se dá dobře obchodovat. Tvůrci děl usilují o silné citové odezvy, jako je děs či dojetí. Strašidelné příběhy, horrory i thrillery probouzejí strach a napětí. Naopak milostné příběhy vyvolávají dojetí. Obojí je pro diváka většinou přitažlivé. Média však také mohou vyvolat i mimovolné fyziologické reakce lidského organismu. Například napínavý příběh s tajemstvím může vést k dočasnému zvýšení krevního tlaku a zrychlení srdečního tepu. Relaxační hudba naopak často vede k uvolnění svalů, zpomalení dýchání. Sledování násilných obsahů nabízených programů může mít za určitých okolností nepříznivý vliv na diváky. Nejohroženější skupinou diváků jsou zvláště děti, jimž mohou být násilné programy škodlivé. Obavy z násilných obsahů se zaměřují především na společenská rizika, jako je nebezpečí nápodoby, znečitlivění k reálnému násilí ve společnosti či vyvolání úzkosti a strachu nebo neschopnosti se těšit z jemnějších sdělení. Totéž platí i o otevřeném zobrazování sexuálních aktivit, které bývá spojováno se sociálně zatěžujícími jevy, jako je zvýšený výskyt těhotenství nezletilých či šíření pohlavních chorob.

Vliv médií na děti a mládež

Děti a mládež patří k významné divácké skupině a cílové skupině médií. Rodiče často své děti „odkládají“ k televizi. Negativním vlivem jsou zdravotní rizika - zátěž na oči či držení těla. Mezi psychologická a výchovná rizika patří smířování se s násilím, se

zobrazováním otevřené sexuality a s dalšími podobnými jevy. Údaje v r. 2005 ukázaly, že české dítě stráví u televize denně průměrně 139 minut a 27 % jich má svůj vlastní televizor ve svém dětském pokoji. Je ale také prokázáno, že média mají kladný vliv na děti, a to v případě, kdy získávají vědomosti o světě. Podle psychologa dr. Matějčka mohou děti u vhodně vybraného televizního pořadu i relaxovat a odbourávat si stresy. Dokazuje to např. britský pořad Teletubis, který byl vytvořen podle pokynů psychologů a pedagogů pro nejmenší diváky. Je zde viditelné mazlení dětských postaviček, což má pozitivní vliv na děti. Informace pro děti a mládež je tím silnější, čím méně mají zkušeností a znalostí. Příjem informace souvisí i s tím, jak má dítě či dospívající jedinec ustálené morální a hodnotové postoje. Oba tyto faktory vedou u dětí a mládeže k vyššímu ohrožení. Situaci dobře vystihuje následující výňatek: **„Dopouštíme, aby naše děti citově i rozumově zrály v kultuře, v níž je utrpení zlehčováno a násilí oslavováno. Tento vliv nezůstane bez následků. To dokládá řada statistik a závažných vědeckých prací, ale stačí použít zdravého rozumu. Všechny kulturní vzory – i ty nejhorší z nich – svádějí k napodobování a děti jsou vůči nim nejbezbrannější. Kriminalita naší mládeže stále roste. Máme důvodné podezření, že propagace surovosti, která zaplavila média a trhy, se na tom velkou měrou podílí.“** (výňatek z petice Českých spisovatelů a umělců pro Parlament, 1994)

Dílčí závěr

Nutno podotknout, že na agresivním chování dětí se nepodílejí jen média. Nemalou část viny nese i sociální klima celé společnosti. Ale nejzávažnějším faktorem je nedostatečný zájem rodičů o jejich potomky. Jednou z příčin může být také nedostatek finančních prostředků jak ve školství, tak i v mnohých rodinách. Mládež by mohla trávit svůj volný čas smysluplněji. Masmédia ale také mohou být pomocníkem při vzdělávání a získávání informací ve všech oblastech života. Veřejnoprávní televize, a to zejména na svém druhém programu, uvádí zajímavé dokumentární a vzdělávací pořady ze světa lidí i zvířat. Také počítače mohou být velkým přínosem, zejména Internet, kde můžeme získat během krátké chvílky velké množství zajímavých informací. Vždy záleží na výběru pořadu, který hodláme sledovat, a jakého cíle chceme dosáhnout. Na základě celosvětových výzkumů je prokázáno, že 93 % školáků stráví u televizoru průměrně tři hodiny svého volného času denně. Nejdůležitější obranou před

negativním působením médií na projevy dětí je opravdový zájem rodičů o děti a láska k nim. Velmi důležité je také zapojení dětí do volnočasových aktivit. Vše by se mělo dít pod dohledem dospělých a rodič by měl vždy vědět, co právě dělá jeho dítě, čím se zabývá, a takto dítě nenásilnou formou vést. (JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., *Média a společnost*)

6. Sociální patologie

Za sociálně patologické jevy jsou označovány ty sociální jevy, které pro svou škodlivost ohrožují společnost, její uspořádání, stabilitu a řád jako celek i její jednotlivé členy – občany.

(skripta: Sociální patologie – úvod do studia, autor: Tomáš Jilčík, Alena Plšková, Ladislav Zapletal)

Pojem „sociální patologie“ v sobě zahrnuje komplexní paletu jevů a sociálních fenomenů, jež jsou společensky nebezpečné, rizikové či nežádoucí. Samotný pojem „sociální patologie“, zavedl H. Spencer, když hledal spojitosti mezi patologií sociální a patologií biologickou, jejich strukturami a funkcemi. Za patologické lze považovat v podstatě vše, co neodpovídá morálním a právním normám, je namířeno proti nim, nebo se zásadně odchyľuje od toho, co je z obecného pohľedu považováno za prospěšné a správné.

Sociální normy

V každé společnosti existuje mnoho různých pravidel chování, sociálních norem. Tato pravidla, ať již tradovaná, psaná nebo uměle vytvořená, se v průběhu času mění. Samotné odchylky od stanovených pravidel chování jsou posuzovány jako protisociální chování. Ne každá odchylka však musí být hned deviací či patologickým jevem. Názory společnosti na určitý způsob chování v určitých situacích se vyvíjejí zároveň se samotnou společností. Toto se odvíjí od kulturnosti dané společnosti, od toho v jaké oblasti se sociální útvar nachází, podle toho na jakém vývojovém stupni se nachází, atd. Může se i stát, že to co před dobou ne příliš dávno společnost pobuřovalo a určitý způsob jednání byl zavrhován, stejné jednání může být po určité době vývoje společnosti zcela běžné a přijatelné. Za určitých podmínek lze i předpokládat, že chování, které se dnes odsuzuje, ale přesto existuje, a třeba i v nabývajícím významu, bude za určitou dobu společensky přijatelné.

Systém společenských kontrol a sankcí

K regulaci nežádoucího či zamítnutého jednání dochází za využití systému různých zákazů, příkazů, sankcí či společenského odmítnutí a zavrnutí až po trest smrti. Každá kultura či společnost si v průběhu svého vývoje stanoví meze mezi přijatelnými a nepřijatelnými způsoby chování, což se děje právě na základě stupně vývoje společnosti, obyčejů a zvyků, doby, místa, atd.

Zájem společnosti na dodržování svých zavedených pravidel zajišťuje určitý systém kontrol. Kontrolu dodržování stanovených pravidel poté zajišťují sociální autority (církve, představitelé státu, učitelé), dále sociální společenství (zájmové sdružení, charita, sousedé), ve vyspělé společnosti specializované složky (policie, soudy, vězeňství), a zejména základní sociální skupina a to rodina. Vývoji rovněž podléhají společností vytvořené sankce, které se vyvíjí v závislosti na kulturní úrovni společnosti, kdy v dřívějších dobách převládaly tresty fyzické až zohyzďující po dnešní soustavu trestů zákonem stanovených.

Určitá část sociálně patologických jevů je v zájmu společnosti upravena zákonem a za porušení stanovené normy podléhají trestnímu postihu. Chování nevhodné, narušující stanovené sociální normy, je označováno jako chování deviantní. Samotné deviantní chování však ještě neznamená, že musí nastat trestní odpovědnost. Určité odchylky od stanovené normy jsou společností tolerovány. Deviantního chování se může jedinec dopustit sám, anebo ve skupině osob. U sociálně patologické skupiny je dominantním znakem účelovost, dosažení určitého prospěchu, užitku či zisku, ovšem cestou či způsoby narušující zažité, přijaté či stanovené normy.

Dílčí závěr

Každý jedinec se vyskytuje v určitém sociálním prostředí. Toto prostředí na něj působí svými vlivy, někdy více, někdy méně, a tímto jej formuje. Sociální prostředí může na jedince, ale i skupinu, působit pozitivně i negativně. Při hodnocení určitého sociálního prostředí je nutné znát, zda dané prostředí jedince připraví pro další život dle požadovaných hodnot společnosti, anebo naopak jedinci nabízí podněty k sociální patologii v jakékoliv podobě. Z toho plyne, že v sociálně patologickém prostředí

dochází k určitému negativnímu působení na jedince či skupinu, a takto jej ovlivňuje a formuje při jeho dalším vývoji. (MÜHLPACHR, P., *Sociální patologie*)

Sociální deviace

Pod pojmem sociální deviace rozumíme či označujeme každé sociální chování (individua nebo skupiny), které porušuje nějakou sociální normu a je proto určitou částí společnosti odmítáno. Tento pojem je dosti široký, protože neuvádí konkrétní normu, od níž se chování odchyluje, a dosti neutrální, protože nevypovídá ani o tom, zda směr odchylky je pozitivní nebo negativní, protože neříká, zda dané konkrétní deviantní chování je "dobré" či "špatné". Tento pojem má ještě některé další přednosti, například tu, že se v něm předpokládá, že deviace se mění v závislosti na kulturním prostředí, na sociálním prostoru a času, a naopak nepředpokládá, že se lidé mechanicky dělí na "normální" a "devianty". Nabádá proto vlastně k toleranci a porozumění a nejen k odsouzení a trestu. Pojem sociální deviace zahrnuje tak rozmanitá chování jako je „veksláctví“, vypjatý feminismus, politická ortodoxie, krádež, alkoholismus, narkomanie atd., tedy fenomény, které nás trápí a zneklidňují. (Pavlas, I., *Sociální psychologie* (Skripta). Ostrava, OU, 1. vyd. 1996)

Funkce sociálních deviací

Sociálním deviacím se zpravidla přisuzují ve společnosti negativní funkce. Větší množství deviací může narušovat sociální řád, zájmy a potřeby společnosti jako celku i jejich jednotlivých složek (jednotlivců, skupin, institucí) a jejich ochotu dodržovat sociální normy. K fungování společnosti je potřebná konformita k jejím normám, ale společnost je zároveň schopna absorbovat určité množství deviací bez narušení své struktury. Emill Durkheim v „Pravidlech sociologické metody“ upozornil na to, že sociální deviace mohou plnit též pozitivní funkce, např. kriminalita se vyskytuje ve všech společnostech, takže jako taková je normální, pokud nepřesáhne určité míry. Podle Durkheima může existovat konformní chování pouze v konfrontaci s chováním deviantním. Podle něj je důležitá reakce na tyto deviace a tvrdí, že kriminalita plní svou společenskou funkci tehdy, pokud je potlačována a trestána.

Sociální deviace ujasňují členům společnosti hranice mezi normativně přijatelným a nepřijatelným (konformním a deviantním) chováním. Tedy určuje normativní (morální) hranice společnosti. Společenské normy zůstávají pro její členy jasné pouze tehdy, pokud jsou opakovaně testovány osobami, které je porušují a opakovaně bráněny osobami, které je dodržují. V důsledku vývoje společnosti se tyto hranice neustále mění. Podle Durkheima kriminální či deviantní akt vyvolávající odsouzení spojuje jednotlivce do společného morálního vědomí a posiluje u nich vnímání příslušnosti k dané společnosti, posiluje kolektivní vědomí, cítění a chování. Některé formy deviantního chování představují formy sociální kontroly. Jde o projevy svépomoci, které jsou jako bezprostřední reakce na chování, které člověk považuje za deviantní vůči sobě, svým blízkým, své skupině, a je zaměřeno přímo proti pachateli deviantního chování. Sociální deviace pomáhají členům společnosti ujasňovat sociální normy, jejich obsah, význam a způsob aplikace, a posiluje tak jejich legitimitu a autoritu. Sociální deviace mohou společnost upozornit na určitý defekt v organizaci. Inovační formy deviantního chování mohou vést k pozitivním společenským změnám. Jde o formy chování, které jsou zpočátku v rozporu se společenskými normami, ale postupně se prokáže jejich užitečnost nebo alespoň neškodnost a jsou společností akceptovány jako nové standardy chování. Důležité je také posouzení odpovědnosti jedince za své deviantní chování. Za některé nenese aktér odpovědnost (duševní nemoc), za jiné ano (kriminalita).

Některé deviace mohou být spojovány s nezodpovědností aktéra (AIDS vyvolaný sexuální promiskuitou). V konkrétní situaci jsou jedinci považováni za zodpovědné za své chování tehdy, pokud znali vzory a pravidla a zvolili si příslušné chování svobodně. Rozhodující

pro posouzení, zda jde o deviantní chování či ne, jsou dvě kritéria. Aktér může pravidla dodržovat a je si vědom, že svým chováním je porušil. Stejně chování však není považováno za deviantní, pokud jedinec pravidla dodržet nemohl (dítě, duševně nemocný). V trestním právu hodnocení této zodpovědnosti provádějí odborníci (soudci, psychiatři). Příčetnost a s ní spojená plná trestní odpovědnost je v právním pojetí dána schopností rozpoznat společenskou nebezpečnost svého jednání a schopnost své chování ovládat. Jsou-li u jedince obě kritéria splněna, je za spáchaný čin v plném rozsahu odpovědný. Nepříčetnost a následná neodpovědnost bývá spojována s duševními poruchami, které vedou k vymizení rozpoznávací či ovládací schopnosti

nebo obou, pokud si ovšem nezpůsobil pachatel tyto stavy sám úmyslně či z nedbalosti, např. užitím alkoholu či jiných psychotropních látek. Existuje i institut zmenšené příčetnosti, při které dochází k podstatnému snížení rozpoznávací a ovládací schopnosti. Nastupuje tu částečná odpovědnost pachatele za porušení normy, tedy za spáchaný trestný čin. Při předpokládané odpovědnosti je aplikován právní trest, při předpokládané neodpovědnosti nastupuje léčba. Existuje také skupinová deviace, která vzniká sdružením izolovaných deviantů do skupin. Deviantní skupina umožňuje efektivní organizaci deviantních aktivit a ochranu proti detekci a sankcím. Členové skupiny si navzájem poskytují emoční, sociální, materiální podporu. V deviantní skupině dochází k dělbě práce a k profesionalizaci deviantního chování. (Pavlas, I., Sociální psychologie (Skripta). Ostrava, OU, 1. vyd. 1996)

7. Sociálně patologické jevy v naší společnosti

Tyto jevy jsou v naší společnosti stejné jako v jiných evropských zemích. Mezi sociálně deviantní chování vyskytující se u nás můžeme zařadit např. prostituci, kriminalitu, alkoholismus, drogovou závislost, ale i patologické hráčství, sebevražednost, antisemitismus a další.

7.1 Šikana

Problematika šikanování je jevem, se kterým se stále častěji setkáváme, a to často i na místech a u osob, od kterých bychom to nejméně očekávali. Samotné šikanování přitom patří mezi nejhorší traumata, která mohou děti a mládež ve svém životě prožívat, a která mohou mít velmi výrazný vliv na celý jejich budoucí život. Přesto se stále častěji setkáváme se šikanováním nejen ve zpravodajstvích televize a ostatních masmédií, ale i často ve svém blízkém prostředí (školní třída, zájmové kroužky, neformální party dětí aj.).

Šikanování samotné je velmi těžké vymezit a definovat. Může mít celou řadu podob, někdy více a někdy méně nápadných. Může znamenat přímý fyzický útok na osobu daného jedince, např. různé strkání, údery až bití, může také znamenat fyzický útok na věci, které daný jedinec vlastní anebo jsou mu nějakým způsobem milé, např. školní pomůcky, oblečení, výkresy, jídlo apod. Tato forma šikanování není nebezpečná jen svojí "hmotnou" složkou, tzn. možností zranění, zničení věci určité hodnoty apod., ale je nebezpečná také svojí složkou "nehmotnou" - vznikem citového zranění jedince, nejčastěji dítěte, následky zažitého ponižování, strachem z výhrůžek aj. Šikanování bývá nejčastěji označováno jako specifická varianta agrese. Agresivní chování se nazývá šikanováním teprve tehdy, byl-li útok alespoň dvakrát opakován a cítila-li se oběť útoku ponížena. (Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*, 1995)

Šikanování lze rozdělit podle několika hledisek

a) **šikanování přímé a nepřímé** - podle toho, byl-li napaden jedinec anebo věc ve vlastnictví dotyčného jedince

b) **šikanování fyzické a verbální** - rozdělujeme je podle toho, došlo-li k přímému fyzickému útoku na osobu jedince s fyzickými následky, anebo pouze k útoku slovním

c) **šikanování krátkodobé a dlouhodobé** - podle délky trvání

Dopady šikanování - dopady šikanování na osobu, která šikanuje

Na první pohled by se zdálo, že šikanování znamená problém, který přinese následky pouze osobě, která je do šikanování vtažena jako oběť. Takhle tomu však není. Šikanující osoby můžeme rozdělit do dvou hlavních kategorií:

- jednu kategorii tvoří ti, kteří šikanování používají jako určitou ventilaci svého rozrušení, příp. neúspěchů anebo neurotických či jiných potíží. Tyto osoby se většinou nedopouštějí těžších forem šikany a šikanování. Jejich jednání patří spíše mezi tzv. krátkodobé šikanování (projevy šikanujícího chování v mnoha případech odezní po odstranění stresujících momentů ze života dítěte, např. po překonání problémového období ve škole nebo ve sportu).

- druhou kategorii tvoří tzv. chroničtí šikanovatelé. Zdá se, jako by šikanování těchto osob skoro patřilo k jejich podstatě, jako by bez něho nebyly schopné žít. Často trpí pocity vlastní nedostatečnosti a úzkosti, bývají oběťmi šikanování anebo zneužívání ve vlastních rodinách, nemají dostatečné citové zázemí. Tito se dopouštějí většinou šikanování, často po všech stránkách velmi surového a dobře promyšleného.

Pokud nedojde k nějaké regulaci šikany, roste v těch, kdo šikanují pocit, že nejúčinnější forma jednání je jednání agresivní, bezohledné a sobecké, dále že nejdůležitější je hrubá síla, která jednoznačně vítězí nad slabostí, že soucit nemá smysl a že ve světě platí právo silnějšího. Šikanování slabších se pak stává jediným utěšujícím prostředkem na pocity úzkosti a vlastní nedostatečnosti. Pokud se jedná o děti nebo mládež, pravděpodobně se pro ně stane toto neregulované agresivní chování postojem platným na celý zbytek života. (Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*, 1995)

Dopady šikanování na šikanovanou osobu

Každá forma šikanování se nesmazatelně a bolestivě otiskuje v prožívání každého člověka, tím spíše v prožívání dítěte. Proto je potřeba odmítnout názor, že šikanování je normálním projevem, který provází každý kolektiv. Následky fyzického šikanování jsou zcela zřejmé a velmi často jsou takového charakteru, že je dítě není schopno skrýt, i když se o to třeba ze strachu snaží. Stejně nebezpečné jsou však následky šikanování verbálního, které může zůstat velmi dlouhou dobu zcela skryto i před nejbližšími osobami, ke kterým dítě cítí největší důvěru. Už sám fakt, že dítě má strach se se svým problémem svěřit, vypovídá o mnohém, co oběť šikanování ve svém nitru prožívá. V šikanovaných dětech může narůstat pocit (který se postupem času může změnit v trvalé přesvědčení), že okolní svět je nedůvěryhodný a nepřátelský, podřízenost a strach do něj zcela nezbytně patří, nevyplácí se v něm čestné a laskavé chování, nikoho nezajímají osobní starosti jiných a jedinou šancí je vylepšit si postavení na úkor někoho ještě slabšího. Dále mohou mít tyto děti pocit, že je nutné neodlišovat se v ničem od kolektivu a být stejný jako ostatní za každou cenu, protože jakákoli výjimka je nežádoucí.

Jak reagovat na zjištěné šikanování

Pokud má dospělý účinně zasáhnout do situace šikanování mezi dětmi a do světa dětských sporů vůbec, pak je nezbytně nutné, aby měl jejich důvěru. Pokud tedy rodič, učitel, vychovatel anebo kdokoli jiný zjistil, že v kolektivu došlo k šikanování, je třeba, aby svoji pozornost zaměřil v první řadě na osobu šikanujícího (útočníka). Dospělý by měl zachovat klid a rozvahu a bez zbytečného dramatizování situace by se měl pokusit zjistit k čemu vlastně ve skutečnosti došlo. Nejvíce času by měl věnovat osobě útočníka a pokusit se zjistit motivy, které ho vedly k šikanujícímu chování. Reakce na šikanu by měla vycházet spíše z posouzení těchto příčin šikanování a z jejich případné změny, než ze snahy o potrestání pachatele, i když i to zde má své místo a je pro dětský svět důležité. Pozornost je třeba samozřejmě věnovat i dítěti postiženému šikanováním. Často dítě nemá odvalu anebo se cítí příliš zahanbeno na to, aby se se svým problémem někomu svěřilo. Na šikanování můžeme usuzovat, pokud jedinec má strach chodit do kolektivu vrstevníků, vyžaduje nadměrnou přítomnost dospělých, zhoršuje se jeho

schopnost soustředění, mění navyklé trasy do školy, občas se zadržává v řeči, trpí depresemi a nočními můrami, odmítá se svěřit a říká evidentní nepravdy, požaduje stále více peněz (sladkostí aj.), sám začíná šikanovat ostatní apod. I zde je potřeba si především získat důvěru dítěte a zachovat klidnou hlavu. Přestože často přichází šikanování zcela bezdůvodně, někdy lze vysledovat motivy, kvůli kterým je dítě šikanováno. Tyto zdroje šikany lze často poměrně snadno odstranit (např. změnit účes, oblečení, některé zlozvyky). Někdy pomůže zvýšit sebedůvěru šikanovaného dítěte, příp. ukázat mu, jak má na šikanování reagovat (při slovním šikanování často pomůže vhodná odpověď, při šikanování fyzickým může být za určitých okolností asertivní chování na místě, ale také se může stát, že bude zcela na dospělé osobě, aby šikanování zabránila svojí přítomností). Je-li to třeba, můžeme dítě ujistit o tom, že má svoji hodnotu (např. zdůraznit jeho šikovnost v určité oblasti) a o tom, že ho máme rádi a že může za námi kdykoliv přijít s jakýmkoli problémem. Pokud situace šikanování trvá a zdá se, že dítě samo si není schopno pomoci, nezbyvá než se obrátit na příslušnou instituci, resp. autoritu (rodič, učitel, vedoucí kroužku), vysvětlit jí situaci a společně hledat nejvhodnější řešení. (Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*, 1995)

7.2 Alkoholismus a drogová závislost

Mezi skutečnostmi, které vytvářejí podmínky pro delikvenci všeho druhu zaujímá zvláštní místo právě alkoholismus. V důsledku požívání alkoholu je rovněž spácháno mnoho závažných trestných činů. Je třeba vzít v úvahu, že v mnoha případech může mít požívání alkoholu a trestná činnost společný základ v podobě osobnostních a společensko-kulturních změn. Nejobecněji lze říci, že trestnou činnost nezletilých vyvolávají jednak hlavně negativní činitelé z mikroprostředí pachatele, zejména v prostředí rodiny a rovněž školy, a jednak určité poruchy osobnosti. Pomocí výzkumů se objasnilo, že u nezletilců má jak na požívání alkoholu, tak na jejich trestnou činnost, rozhodující vliv kulturně výchovná úroveň rodinného prostředí. V podstatě obdobná situace je se zneužíváním omamných a psychotropních látek, protože i alkohol je považován za drogu. Veškeré souvislosti mezi kriminalitou mládeže a požíváním alkoholu lze vztáhnout i na zneužívání ostatních drog. U omamných látek je to o to horší, že návyk na ně vzniká mnohem rychleji a je mnohem silnější než u alkoholu, a jejich užívání je také mnohem finančně náročnější. Podle mého názoru je boj s

alkoholismem a toxikomanií ve značném rozsahu bojem s trestnou činností a jinými projevy společenské patologie vyskytujícími se mezi mládeží. (Nešpor. K., Zůstat střízlivý, 2006).

7.2.1 Alkoholismus

Alkohol (etanol) je jednoduchá molekula, která vzniká kvašením cukru. Podle současných poznatků patří mezi psychotropní látky. Při pití alkoholických nápojů si lidé neuvědomují, že nepijí pouze nápoj, který jim chutná, ale že si pěstují návyk. Chuťový návyk např. na pivo usnadňuje jeho cena a propagace. Lidi, kteří požívají alkoholické nápoje, můžeme rozdělit do 4 skupin podle toho, co od těchto nápojů žádají. Jsou to abstinenti, konzumenti, pijáci a osoby závislé na alkoholu.

Postoje lidské společnosti k požívání alkoholických nápojů se měnily podle doby, kultury a soudobých názorů. O výrobě alkoholu nalézáme zprávu na papyru v Egyptě už z roku 3500 př. n.l. Pití alkoholických nápojů zakazoval Konfucius, Budha či Mohamed. V Athénách byl za opilost trest smrti. Na druhé straně bylo víno považováno za lék, který chrání zdraví, zlepšuje plodnost žen, apod. V mnoha zemích se bojovalo proti alkoholu, např. prohibiční zákon v USA ve 20. a 30. letech 20. století. Tento zákon přinesl s sebou pouze vznik gangů, které na distribuci alkoholu profitovaly. Problémy s velkou spotřebou alkoholu mají v posledních letech v mnoha zemích, a to zejména v Rusku. V Rusku bylo zavedeno mnoho opatření, např. snižování výroby alkoholu, zákaz jeho prodeje a požívání do 21 let, v pracovních dnech byl prodej alkoholu povolen až od 14 hodin a mnoho dalších, ale bez většího účinku. Lidé si k němu opět cestu našli.

Alkohol je nejčastější a nejpřístupnější droga, k jehož zneužívání přispívají i tradiční společenské zvyklosti a tolerantní postoj veřejnosti. Alkoholismus je jednou z nejzávažnějších závislostí. Dochází k němu tehdy, když si pijákovo tělo navykne přijímat určité množství alkoholu natolik, že není schopno po nějakou dobu bez alkoholu normálně fungovat. Příznakem je neustálá chuť na alkohol, neschopnost pít umírněně. Jakmile se alkoholismus rozvine, je potřeba stále většího množství k tomu, aby postižený dosáhl téhož účinku. Většinou se alkoholismus projevuje až po letech, pomalu a neustále se zvyšující konzumací. Postižený začal pít např. proto, aby zapadl do party, aby si zvedl náladu, nebo aby zapomněl na své starosti. Za čas začne být jeho organismus na alkoholu závislý, pokud ho nedostane, začne trpět abstinenciími příznaky, např. horečnatostí, nespavostí a třesem spojenými s halucinacemi.

Alkoholismus by měl vždy léčit lékař, neboť těžké pití může způsobit vážné jaterní obtíže, poškození mozku, rakovinu hrdla apod. Spotřeba alkoholických nápojů je u nás 2 x vyšší, než je celosvětový průměr a navíc stále stoupá. V ČR je podle odhadu 5% populace závislé na alkoholu, z toho je polovina evidována. Průměrný věk alkoholika je 52 roků. Prakticky každý mladý člověk do 18. let okusí alkohol. (Nešpor. K., Zůstat střízlivý, 2006).

Prevence alkoholismu

Nesmírně důležitá je prevence spočívající v soustavné protialkoholní výchově a propagaci ve školách a v médiích. Důležitý je i důslednější postup a dodržování nařízení proti podávání alkoholu opilým osobám a osobám mladistvým. Riziko požívání je v mladém věku zvlášť velká. Z těch, kteří nadměrně pijí kolem dvaceti let se polovina stává později alkoholiky. Stejně jako u drog jsou zastrašování, citové aspekty a prosté informování neúčinné. Účinné je nabízení lepších alternativ. Účinná bývá také prevence založená ve společnosti, tj. spolupráce různých složek společnosti, dále snižování dostupnosti alkoholu, pokud je provázeno i snížením poptávky. Léčba nebo mírnění následků jsou relativně účinné, zejména pokud jsou poskytnuty včas. Léčba závislosti na alkoholu probíhá jako ústavní, ambulantní, stacionární. Léčebný program musí zajistit odstranění alkoholu z organismu a zvládnutí abstinčního syndromu, dále obnovení a rehabilitaci somatické funkce organismu, obnovení psychické funkce a vytvoření pozitivní struktury psychiky a přijetí a stabilizace životního stylu. To se děje prostřednictvím psychoterapie skupinové, komunitní a rodinné. Pokud má být léčebný program účinný, musí v něm být zahrnuta též péče o rodinné příslušníky. Využívá se terapie poskytovaná v protialkoholních léčebnách, psychiatrických klinikách a v poradnách. Léčba trvá asi tři měsíce. Po této době se však pacient nepovažuje za vyléčeného a chodí na opakující se hospitalizace trvající asi pět dní. Využívá se pracovní terapie, psychoterapie, vitaminoterapie a Antabus jako pomůcka při odvykání. Důležitý je stálý kontakt s terapeuty či socioterapeutickými kluby, např. **Klub anonymních alkoholiků**. Cílem terapie je trvalá a důsledná abstinence. Antabus je vhodný při léčbě ambulantní u lehčích alkoholiků i při ústavní léčbě. Napomáhá abstinenci tím, že po jeho požití pacient nemůže několik dní alkoholické nápoje požit, aniž by to nevyvolalo nepříjemné potíže, jako bušení srdce, obtížné dýchání, bolesti

hlavy. Ústavní léčba spočívá v tom, že pacient je celkovým režimem a celodenním intenzivním programem veden k aktivní spolupráci a odpovědnosti za sebe i spolupacienty. Je úmyslně vystavován námaze a konfliktním situacím, při nichž dříve selhával. (Nešpor. K., Zůstat střízlivý, 2006).

Dílčí závěr

U dětí a mládeže je alkohol mimořádně nebezpečný. Závislost na něm vzniká mnohem rychleji, někdy i během měsíců, zatímco u dospělých většinou až během let. Závislost na alkoholu není ovšem jediným rizikem, které alkohol pro děti a dospívající představuje. Nepřekvapuje, že rostoucí podíl dětí a mladistvých na trestné činnosti jde ruku v ruce s jejich rostoucím konzumem alkoholu. Podíl alkoholu na trestné činnosti nelze podceňovat. Údaje jasně svědčí o tom, že věková hranice osmnácti let, od kdy je u nás povoleno podávat alkohol, se nedodrží ani v restauracích, ani doma rodiči. Ani intoxikace alkoholem není u dětí v ČR výjimkou. Dokládají to výsledky výzkumu, který provádělo Národní centrum podpory zdraví ve spolupráci se Světovou zdravotnickou organizací. Zkušenost se stavem „opravdové opilosti“ uvedlo 37% chlapců a 22% dívek ve věku 15 – 16 let. Bylo zjištěno, že děti nejčastěji získávají alkoholický nápoj doma a také z rukou rodičů. Abstinentský životní styl se dětem a mládeži nejvíce jeví jako imponující. V dětském kolektivu se pití váže nejčastěji na party. S přibývajícím věkem stoupá informovanost dětí o škodlivosti alkoholu, paradoxně zároveň roste i jejich tolerance k pití alkoholických nápojů a **odmítání abstinence jako životního stylu**. Sociální tlak okolní pijící společnosti je účinnější, než výchova v rodině či škole, anebo obava o své zdraví. Základní legislativní normu, která zakazuje nezletilým konzumovat alkoholické nápoje, nedodrží 90% dětí školního věku. U adolescentů ve věku 15 až 16 let, kteří byli na alkoholu závislí, byla zjištěna horší schopnost pamatovat si slova a geometrické obrazce. Poškození paměti v důsledku pití alkoholu v dospívání může přetrvávat i později, když spotřeba alkoholu klesne. Zhoršená paměť a schopnost učit se není ovšem jediným rizikem, které hrozí mladým pijanům. K dalším patří otravy, sebevraždy, sexuální násilí, trestná činnost násilného rázu, rychlý rozvoj závislosti na alkoholu nebo přechod od alkoholu k jiným návykovým látkám. (Nešpor. K., Zůstat střízlivý, 2006).

7.2.2 Zneužívání návykových látek - drogy

Problém drog je starý jako lidstvo samo. Odkazy na drogy nacházíme ve Starém zákoně i jiných starých náboženských textech. Historicky nejstarší zkušenosti má člověk s tzv. psychedelickými drogami, které byly užívány při rituálech. Psychedelické drogy obvykle navozují intenzivní prožitky. Používaly se při šamanských rituálech už v paleolitu. Např. Konopí provází člověka stejně dlouho jako alkohol. V literatuře jsou o něm první zmínky již z doby před 5000 lety. Ve středověku byly psychedelické rostliny používány k výrobě různých mastí a nápojů (mandragora, durman). První doklady o pěstování máku pro jeho narkotické účinky jsou staré 5000 let a pocházejí z říše Sumerů. Sumerové mák nazývali „rostlinou radosti“. Odtud přešla jeho znalost do Egypta. Řekové dali makové šťávě název opium. Opium je v Číně užíváno od 11. století. V tomto století se také opium dostalo do Evropy. V 17. a 18. století se opium používá v lékařství jako lék proti bolesti. Z Egypta přiváží roku 1800 Napoleon do Francie hašiš s marihuanou. V roce 1844 byl izolován čistý kokain jako extrakt z rostliny koky pěstované v Jižní Americe na svazích And. V roce 1898 byl v Německu syntetizován heroin, který se rozšířil zejména po první světové válce. V roce 1938 švýcarský chemik A. Hofman syntetizoval LSD. V roce 1988 byla přijata úmluva OSN proti nedovolenému obchodu s omamnými a psychotropními látkami, k níž se v roce 1989 připojila i naše země. Výzkumy ze současné doby ukázaly, že tabák, alkohol a marihuana jsou třemi nejdostupnějšími drogami, a to zejména pro mládež. Jsou označovány jako vstupní drogy, neboť jsou to drogy nejčastěji užívané a otevírají dveře dalším tvrdším drogám. (Sborník NPC č. 7, Praha MV ČR, 2006)

Co je vlastně droga

Droga má tzv. psychotropní účinek, tj. ovlivňuje nějakým způsobem naše prožívání okolní reality a může vyvolat závislost. Drogy dělíme na **legální**, jako je alkohol, káva, tabákové výrobky, a **nelegální**, které jsou v naší společnosti zakázané, respektive je zakázána jejich výroba a distribuce. Zneužívání různých drog je spojeno s různou mírou rizika. Jedním z hlavních rizik je ztráta kontroly nad původně občasnou konzumací a postupný vznik závislosti. Právě míra rizika vzniku závislosti je kritériem pro dělení drogy na měkké (lehké) a tvrdé (těžké). Příkladem lehkých drog je např.

káva, tabák, produkty konopí (marihuana, hašiš) a také v naší společnosti droga číslo jedna – alkohol. (Sborník NPC č. 7, Praha MV ČR, 2006)

Návykové látky a závislost

Závislost na návykových látkách znamená, že jejich užívání má u člověka přednost, než jiné chování, kterého si dříve cenil více. Hlavní charakteristikou závislosti je touha (často silná, někdy až přemáhající) brát tyto návykové látky. **Drogovou závislostí je tedy nezvladatelná touha po droze, tendence ke zvyšování dávek, existence psychické a fyzické závislosti a negativní důsledky pro jedince a společnost.**

Užívání návykových látek slouží také jako náhradní prostředek separačních tendencí a vychází z potřeby boje s pravidly, zákony a konvencemi. Jedná se o samostatnou subkulturu, která má své hodnoty a znaky, např. hudba typu techno, nebo se snaží odlišit politicky nebo nábožensky (anarchismus, satanismus), jde o hledání vlastní identity. Žádný přístup, ať represivní nebo liberální, drogovou politiku nevyřeší. Taková je zkušenost všude na světě. Různé přístupy mohou pouze snížit negativní dopady na společnost. Drogová závislost je onemocněním. Zároveň jde i o společenský fenomén. Lidé beroucí drogy jsou většinou osobnostmi na periférii společnosti.

Prevence

Cílem prevence je snížit škody způsobené návykovými látkami. Jejím cílem by nemělo být pouze předání maxima informací bez ohledu na to, jak budou použity. Účinná prevence musí ovlivnit chování ve smyslu podpory zdraví. Preventivní strategie by měla působit jednak ke snižování nabídky (aby byly návykové látky méně dostupné) a ke snižování poptávky (aby je lidé pokud možno nechtěli). Preventivní práci je nutno dělat systematicky a soustavně. Jednorázová přednáška ve škole většinou žádný pozitivní účinek nepřinese. Někdy ještě navíc vzbudí zájem a chuť vyzkoušet to, o čem přednášející hovoří. Účinná prevence spočívá např. v nabídce lepších alternativ než je alkohol a jiné návykové látky. Dále program za aktivní účasti předem připravených

vrstevníků, programy, na kterých spolupracují různé složky společnosti. Naopak neúčinné je zastrašování, citové apely a prosté podávání informací.

Je důležité již v předškolním věku dítěti vštěpovat, že zdraví je důležitá hodnota, kterou je třeba chránit a podporovat. Dítě by si mělo uvědomovat různá nebezpečí a umět se jim vyhýbat. Ve věku od 7 do 12 let by měla začít cílená prevence zaměřená na odmítání tabáku, alkoholu a jiných drog. Následující období nad 12 let je velmi náročné. V tomto věku chce dítě diskutovat, testuje hranice možností. Prevence je tu velice důležitá. Obecné zásady prevence jsou – získat důvěru dítěte a umět mu naslouchat, dokázat s ním o drogách otevřeně hovořit. Umět předcházet nudě, najít mu vhodné zájmy a dobrou společnost mimo rodinu. Je nutné mít v rodině jasná a prosazovaná pravidla. Je výhodou, pokud rodič či učitel, svým chováním může být dítěti vzorem. Je nutno chránit dítě před nevhodnou společností a naučit ho dovednosti odmítnout drogu.

Škola by se měla zorientovat v situaci s drogami, připravit preventivní program, který bude specificky reagovat na její potřeby. Škola by měla stanovit přiměřená a prosazovaná pravidla týkající se návykových látek. Pokud je ve škole i mládež starší 18 let, je lepší naprostý zákaz požívání alkoholu a kouření v prostorách školy i na akcích, které škola organizuje. Tento zákaz by měl být zveřejněn a soustavně prosazován. Sankce za jeho nedodržení by měly být předvídatelné. (Sborník NPC č. 7, Praha MV ČR, 2006)

Významná v oblasti prevence je i činnost organizace **Drop-in**, která realizuje mnoho programů:

- **Streetwork** – terénní práce s uživateli psychotropních látek - Mobil Street – je to terénní práce v bytech toxikomanů
- **Nízkoprahová střediska** – ambulantní péče o uživatele návykových látek a vstupní zařízení do ostatních programů Drop-in
- **Centrum methadonové substituce** – poskytuje substituci metadonem závislým na opiátech
- **Centrum pro rodinu** – slouží rodičům ohroženým drogami, těhotným uživatelkám drog

- **Centrum následné péče** – zařízení poskytující poradenství a psychoterapii jak bývalým uživatelům drog, tak jejich rodičům a partnerům
- **XTC** – práce s uživateli tanečních drog a extáze

Dílčí závěr

Neexistuje jednoznačná a jednoduchá odpověď na otázku, „proč lidé berou drogy“. Zákazem užívání drog se většinou dosáhne opačného účinku, vytvoří se soudržnost ve skupině závislých. Faktory nejvíce ovlivňujícími drogovou problematiku jsou rodina, kamarádi a party. Droga je chápána v současné společnosti jako módní prostředek pro dosažení příjemného stavu. Měli bychom naučit děti schopnosti drogu odmítnout, postavit se tlaku vrstevníků, prosadit si vlastní individualitu. Asi od roku 1999 vznikl nový fenomén ve společnosti, a to drogový problém úspěšných podnikatelů. Poptávku po drogách všeho druhu nelze mocensky zlikvidovat. Pokud existuje poptávka, vznikne vždy i nabídka. Je tedy nutno přijmout tuto skutečnost. Naše společnost na tom v drogové problematice není ještě nejhůř. Drogy jsou všude kolem nás, jak legální tak nelegální, bude jich stále víc a budou stále více vidět. Společnost nás neochrání, musíme si pomoci sami, tzn. „znát realitu a její rizika“. Znamená to umět odmítnout, umět zvolit menší zlo, pokud je to nutné, a umět přijmout zodpovědnost za vlastní chování. (KACHLÍK, P., *Návykové látky, rizika jejich zneužívání a možná prevence*)

7.3 Patologické hráčství

Patologické hráčství je chorobný stav, který má mnoho podob. Nejčastěji mu propadají lidé hrající na herních automatech. Provozovatelé je sice označují jako výherní automaty, ale výstižnější je slovo hazardní. Nejde o závislost v pravém slova smyslu, ale o stav, který má některé společné znaky a v mnohém ji tedy připomíná. Desítky zkrachovalých existencí, „vyždímaných“ hracími automaty, přinutilo Americkou psychiatrickou asociaci uznat a klasifikovat patologické hráčství jako nemoc (s diagnózou F 63.0) již v roce 1980. V České republice se tak stalo až o několik let později. Od 1. ledna 1994 u nás platí nová mezinárodní klasifikace nemocí a s ní i nová diagnostická jednotka nazývaná patologické hráčství. Definice zní následovně: „Trvale

se opakující hráčství, které pokračuje a často i vzrůstá přes nepříznivé sociální důsledky, jako je zchudnutí, narušené rodinné vztahy a rozkol osobního života“.

Na začátku rozvoje patologického hráčství často stojí výhra. Mluví se dokonce o tom, že některé "výherní" automaty jsou naprogramovány tak, aby rozpoznaly začátečníka a daly mu okusit výhru. Ten, kdo vyhraje, může mít pocit, že je nadán nějakými mimořádnými schopnostmi, že má od přírody štěstí, apod. Ve skutečnosti se ale dal natchytat a později toho může trpce litovat. Pastí na patologické hráče je prastarý trik - nechají se zpočátku vyhrát. Když se otvírá nová herna, nastaví se automaty tak, že dávají více než obvykle. A protože v každém z nás je trochu té lidské pýchy, dospěje hráč k závěru, že je geniální a dokáže nad strojem vyhrát. Ruleta s děsivým koncem se roztáčí. Je to problém nejen hráče, ale i jeho okolí. Většinou ohrožuje rodinu - manželku, děti, rodiče i prarodiče. Ti zpočátku nechápou, kam se ztrácejí peníze a cenné věci. Gambler hraje dál a dál, zanedbává zájmy i povinnosti. (Nešpor, K., Jak překonat problém s hazardní hrou)

Dílčí závěr

Chorobné hráčství nemá pouze jedinou příčinu. Proto také účinná opatření zahrnují více rovin. Prevence problémů působených hazardní hrou má tedy širší dosah, než jen předcházení patologickému hráčství. I jednorázová velká prohra může způsobit řadu problémů, i když se nejedná o patologické hráčství. Prevence problémů působených hazardní hrou a problémů působených alkoholem nebo drogami má hodně společného. Navíc problémy s hazardní hrou zvyšují riziko problémů s návykovými látkami. Proto je vhodné prevenci v těchto oblastech spojovat.

7.4 Prostituce

Při pohledu na dějiny lidské sexuality musíme připustit, že člověk není monogamní bytost, a tak vznikl sexuální trh – prostituce. Prostituce bývá definována jako poskytování sexuálních služeb za úplatu. Prostituce je společenský jev, který patří k životu společnosti už od starověku. Existuje prostituce ženská, mužská i dětská. Prostitucí se rozumí nejen pohlavní styk s jinými osobami za úplatu uskutečněný

formou soulože, ale i všechny další formy ukájení pohlavního pudu jiné osoby stejného nebo opačného pohlaví tělesným stykem za úplatu.

Současná sexuální volnost zasahuje lidskou společnost ve všech jejích sférách. Pohled na tento problém úzce souvisí s liberálním přístupem společnosti, s přístupem k řešení mezilidských vztahů, partnerských vztahů, s výchovou v rodině apod. Díky tomuto novodobému společenskému vývoji a hlavně chybějící legislativě se prostituce v posledních letech v České republice prudce rozrostla. Naše republika se stala díky svému umístění v posledním desetiletí rájem nevěstinců, nočních klubů a pouliční prostituce. Toto je nejlépe vidět podél hranice s Německem a Rakouskem. Prostituce se stala každodenní realitou a v některých oblastech jsou obyvatelé měst a obcí s tímto problémem a jejími nejviditelnějšími projevy prakticky neustále konfrontováni. Veřejné domy, jak jsou nazývány nevěstince, se budují leckde, a to dokonce i v okolí škol a zařízení pro děti, kostelů, kulturních, zdravotnických a reprezentačních zařízení, míst oddechu, atd., i přesto, že takové umístění je z výchovného a morálního pohledu velmi nevhodné. Je jistě špatné, aby naše děti nacházeli v parcích kondomy, domy s červenými lucernami u škol, slečny v minisukních a leckdy i bez nich na rozích ulic, před kulturními budovami apod. Na druhou stranu reklamu na sexuální služby dnes nacházíme prakticky všude – v médiích, v denním tisku, v časopisech, v nemalé míře na internetu. Právě proto je Česká republika v souvislosti s neřešením situace často kritizována jako oblast sexuální turistiky. V ČR se evidence prostitutek nevede, protože zákon pojem prostituce nezná, prostituce není trestným činem. Prostituci ovšem provází návazně řada jiných trestných činů jako je kuplířství, ohrožování mravnosti, násilné trestné činy, omezování osobní svobody, krádeže, loupežná přepadení, obchod s bílým masem atd. (Kovařík, M. Šlapky šlapou do Evropy, 1993).

Prevence prostituce

Aktivity zaměřené na prevenci spočívají především v systematickém působení nevládních organizací. Na území České republiky v současné době působí několik těchto to organizací:

Strada, o. P. S. (pomoc obchodovaným osobám) - La Strada Česká republika, o.p.s. je nevládní nezisková organizace, která působí v oblasti řešení problematiky obchodu s

lidmi a prostituce. Česká La Strada byla založena roku 1995 a je jedním ze zakládajících členů mezinárodní sítě působící v devíti evropských zemích. Veškeré aktivity La Strady vycházejí ze základních principů jako je úcta k lidským právům, rovnost příležitostí, nediskriminační přístup a ochrana zájmů obchodovaných osob.

Dům šance (streetwork homosexuální prostituce chlapců v Praze) - Dům Šance pomáhá mladým lidem a nabízí jim novou šanci, možnost nalézt v životě lepší uplatnění. Existuje od roku 1995. Za pomoci alternativního vzdělávání usilují, aby mladí lidé získali běžné sociální návyky, aby se mohli uplatnit ve společnosti a získat trvalé zázemí.

Rozkoš bez rizika (zdravotní rizika prostituce žen) - Rozkoš bez Rizika je nestátní nezisková organizace s právní subjektivitou, registrovaná jako občanské sdružení. Cílem sdružení Rozkoš bez Rizika, zkráceně R – R (čti „er minus er“) je prevence a léčba sexuálně přenosných chorob (zkráceně STD, někdy také SPI) a HIV/AIDS. Cílovou skupinou našeho působení jsou osoby s velmi rizikovým sexuálním chováním a životním stylem. Jedná se převážně o prostitutky (z erotických klubů i ulic), v menší míře pak o mladé bezdomovkyně a narkomanky.

7.5 Kriminalita

Pod pojmem kriminalita se rozumí výskyt kriminálního chování, který vyjadřuje souhrn trestných činů, spáchaných ve společnosti za určitou časovou jednotku. Trestné činy jsou podle zákona rozděleny do různých kategorií. Rozlišuje se kriminalita zjevná, která je statisticky registrována. Dále známe kriminalitu skrytou (latentní), o které se policie a soudy z různých důvodů nedozví. Na skryté kriminalitě se podílí nízká důvěra občanů v bezpečnostní orgány, obavy ze msty pachatelů a míra tolerance ve společnosti k porušování zákonů. K novým kriminálním jevům v současném světě se řadí terorismus, zločiny spojené s drogami, trestné činy využívající počítače, poškozování životního prostředí. Nárůst obecné kriminality se stal průvodním jevem západních společností. V rozvojových zemích je vysoký počet násilných deliktů, v rozvinutých západních zemích je mnoho deliktů proti majetku. Příčiny kriminálního chování jsou

různé, hospodářské, politické, demografické, psychologické a sociální. Nejvyšší vzestup delikvence vykazují mladí lidé. (Matoušek, O.: Rodina, riziková mládež, 1998)

Kriminalita dětí a mládeže

Delikventní chování v dětském věku od 10 do 14 let je velmi rozšířené, jde zejména o krádeže v obchodech. V posledních letech u nás vzrostl mezi nezletilými a mladistvými počet násilných trestných činů, a to i těch nejtěžších. V souvislosti s tím se ve společnosti diskutuje o tom, zda snížit věkovou hranici trestní odpovědnosti pod 15 let, jak je tomu v mnohých zemích EU, a zda to problém vyřeší. Mezi delikventními dětmi je většina chlapců, i když podíl dívek se neustále zvyšuje. Důvody vzestupu dětské delikvence u nás spočívají především v sociálně kulturních změnách, tedy ve změnách hodnotové orientace rodiny a ve změnách výchovy. Dlouhodobě neřešená situace právě v oblasti kriminality mládeže vyvolala koncem minulého a počátkem tohoto století potřebu po nějakém účinném řešení. Ačkoliv nejdiskutovanějším tématem jak mezi lidmi, tak v zákonodárných orgánech bylo snížení věkové hranice z 15-ti let a tím rozšíření okruhu pachatelů, které by bylo možno trestat a částečně tak od nich ochránit společnost, byl nakonec schválen zákon číslo 218/2003 sb. „o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů“. Tento zákon mění způsob průběhu trestního řízení v případech, kde je pachatelem osoba mladší 18-ti let.

Vývoj kriminality mládeže

Stejně jako kriminalita obecně, tak i kriminalita mládeže má svůj vývoj. Zatímco kriminalita obecně a hlavně její struktura se za posledních pět let příliš nezměnila, kdy poměry mezi jednotlivými druhy trestné činnosti zůstávají zachovány, u kriminality mládeže lze najít posun směrem ke kvalifikovanější trestné činnosti. Také sledujeme zvýšení brutality činů spáchaných mládeží. Přesto můžeme sledovat úbytek trestných činů (provinění) mládeže. Důvodem je již uvedená větší kvalifikovanost trestné činnosti a také postupně větší latentnost trestní činnosti (především v souvislosti s drogovými delikty). K pochopení a vysvětlení problému delikvence mládeže je nejprve nutno určit, které faktory mají vliv na samotný vznik tohoto jevu, neboť jakékoliv sebelepší řešení

spáchaného trestného činu je jenom řešením důsledků a nikoliv příčin. Delikvence je chování a chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetická vloha pouze zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní chování neuskutečnilo. Genetická vloha zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí. (Matoušek, O.: Rodina, riziková mládež, 1998)

Dílčí závěr

Základem boje s trestnou činností mládeže je výchova v rodině. Zejména zde se vytvářejí počátky poznání a chápání složitých vztahových otázek jak v samotné rodině, tak i ve společnosti. Odtud pramení a utvářejí se názory a morální kvality každého jedince.

Často vzhledem k nesprávnému pochopení cílů metod výchovy rodiče dítě obklopují pohodlím, ochraňují jej od zátěží, snaží se dítěti maximálně ulehčit život a plnit mu jakákoliv přání. V důsledku toho vychovávají z dítěte samolibého člověka, snažícího se dosáhnout pohodlného života, postrádajícího jakékoliv pracovní návyky, neprojevujícího snahu poctivě pracovat a čestně žít, a naopak se snahou dosáhnout pohodlného života, a to právě někdy i za cenu porušení zákona. Proto výchova dětí v rodině především žádá, aby byl v rodině vytvořen harmonický soulad mezi rodiči a samozřejmě i mezi rodiči a dětmi. Příklad rodičů je totiž nejlepším výchovným prostředkem, který může v každém směru ovlivnit výchovu a tím i formování názorů na život v rodině, v kolektivu a společnosti. Jednoznačně dokázaným faktem je skutečnost, že drtivé většiny trestných činů se dopustí jedinci pocházející z prostředí nefunkčních rodin, které přestaly mít svou sociální funkci, nebo se zcela rozpadly. Studie delikventně se chovajících mladistvých založená na jejich popisu rodinného prostředí ukazují rodinné prostředí narušitelů zákona jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte. Vzorem dětí se stále častěji stávají hrdinové, kteří dovedou zlikvidovat své nepřátele, čím více, tím lépe. A to nejen v televizi, ale i v některých počítačových hrách. Mocenské nástroje svých hrdinů pak začnou zkoušet v

praxi. Přestanou rozlišovat hranice, meze jim splynou a míra agresivity tak přeteče. Ale kdo pak chce kritizovat jednání dětí, když ony mají za to, že jejich činy jsou správné a morální? Nemohou přece za to, že kolem sebe vidí samá negativa, tak proč by se tak nechovaly samy?! (Matoušek, O.: Rodina, riziková mládež, 1998)

8. Primární prevence sociálně patologických jevů

Prevenci můžeme definovat jako soustavu státních a společenských opatření, která odstraňují, nebo alespoň zmírňují, příčiny a podmínky sociálně patologických jevů, anebo oslabují jejich působení a tím zabezpečují snížení až samotné jejich odstranění. (*Evaluace a diagnostika preventivních programů*, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí, a to především v rodinách a ve školských zařízeních. Své preventivní programy mají i nevládní organizace. Podstatný význam má také sociální politika státu ovlivňující systém vzdělávání, zaměstnanosti, stabilitu rodiny, fungování policejního a soudního aparátu a dalších institucí, zabývajících se rizikovou mládeží. Svůj význam mají také regionální a lokální programy zaměřené na skupiny rizikové mládeže. Dobrá prevence musí předcházet všem typům sociálního selhání, a to kriminalitě, alkoholismu, abúzu drog, šikaně, odpadávání ze škol a zaměstnání, předčasným těhotenstvím, atd. Navíc cílem prevence nemůže být jen absence sociálně patologických jevů, ale především zdravý a všestranně rozvinutý jedinec.

Primární prevence je určitý způsob působení na jedince, jehož úkolem je vytvoření optimálních podmínek pro sociální, psychický a fyzický vývoj jedince. Cílem primární prevence je tedy snaha o zabránění poškození zdraví v oblasti sociální, mentální i tělesné a vychovat jedince zdravého a všestranně odolného vůči sociálně patologickým jevům. Podstata primární prevence je v jejím sociálním charakteru, provázaností jejího působení, tedy interakcí mezi společností, určitými sociálními skupinami a mezi jedinci, na něž je působeno prostřednictvím jejich sociálních skupin a dalších institucí. Zásadním cílem pro primární prevenci je předejít vzniku a dalšímu případnému rozvoji nepřiměřených a od normy odchýlených projevů a postojů poškozujících zájmy společnosti. Jedná se tedy o snahu o zdravý postoj k sociálně patologickým jevům a deviantním projevům, výchovu dětí k zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivních sociálních postojů a dovedností, a k zdravému a harmonickému rozvoji osobnosti a předpokladů jedince, případně o změnu chování jedince směrem k optimálnějšímu vývoji a snahu maximálně omezit vliv rizikových faktorů. Jde tedy o

specifickou strategií, která je pomocí speciálních metodik zaměřena na zamezení či snížení výskytu a dalšího šíření sociálně patologických jevů. Primární prevence se snaží předejít vzniku sociálně patologických jevů a to pomocí cíleného působení, řízeného sociálního učení a různých jiných sociálních, zdravotních a výchovných opatření a metod. Tato opatření je nutno provádět co nejdříve a působením se snažit předejít prvnímu kontaktu jedince s určitým sociálně patologickým jevem, případně s cílem na toto jedince připravit. Základní primární prevenci je důležité provádět již na základních školách při povinné školní docházce, případně vhodnou formou již ve vyšších ročnících mateřských škol. (*Evaluace a diagnostika preventivních programů*, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Proces preventivní činnosti je tedy chápán jako kontinuální působení zaměřené na zvyšování prvků sociálních a jiných kompetencí dětí a mládeže, tedy mimo jiné i na rozvíjení dovedností, které vedou k odmítání a zřikání se všech forem sociálně patologických jevů a forem sebe-destruktivního chování (*Evaluace a diagnostika preventivních programů*, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Primární prevence je rozdělena na dvě kategorie, a to specifickou a nespecifickou primární prevenci.

Specifickou primární prevencí se obvykle rozumí soubor aktivit, interakcí a intervencí, jež směřují přímo k preventivnímu (např. informačnímu) působení na určitou konkrétní formu sociálně patologického či deviantního chování. Jsou tedy přímo cílené na určitou oblast a cílovou skupinu.

Nespecifická primární prevence je oproti tomu zaměřena na širší působení, jenž obecně podporuje a rozvíjí zdravý životní styl. Jde tedy o různorodý soubor aktivit, jenž se zaměřuje na rozvoj zdravých a optimálních postojů, sociálních dovedností, sportovních a volnočasových aktivit, apod. Vychází se z předpokladu, že tyto aktivity mají jakýsi ochranný charakter. Patří sem různé zájmové kroužky a kluby zaměřené na volnočasové aktivity, a to nejen při školských zařízeních.

Existuje však i jiné rozdělení preventivních programů a aktivit, tzv. **Rámcová klasifikace prevence**, která nahrazuje dělení prevence na primární, sekundární a terciální a dělí preventivní aktivity na všeobecnou, selektivní a indikovanou prevenci.

- **všeobecná prevence** - je prevence cílená na celý sociální útvar (celou populaci, celé město, celá škola apod.) a jejím cílem je působit na mládež tak, aby vůbec neinklinovali k sociálně patologickým jevům. Do této kategorie by spadali např. preventivní programy realizované na školách.

- **selektivní prevence** - je cílená intervence na specifické skupiny v populaci, u nichž je vysoká pravděpodobnost vzniku nějaké formy deviace, či sociální patologie (např. užívání návykových látek). U takové sociální skupiny jsou již analyzovány a definovány sociální, etnické, biologické či psychologické faktory (determinanty), jež mohou vést k rozvoji sociální patologie. Příkladem může být specifický mimoškolní program pro děti s poruchami chování nebo speciálními učitelskými nároky, případně kroužky, které rozvíjejí zdravé obsahy a formy volnočasových aktivit.

- **indikovaná prevence** - se zaměřuje na jedince, u kterých se předpokládá riziko rozvoje např. užívání návykových látek, ale kteří ještě nesplňují (medicínské) kritérium závislosti. Jedná se např. o intervence, které mají vést ke snížení konzumace tzv. lehkých drog, jako například marihuany (Jak vytvořit ve škole zdravější prostředí: Příručka o efektivní školní drogové prevenci, Praha: Úřad vlády, 2005)

Je tedy zřejmé, že základní strategií primárně preventivního působení je pomocí specifických interaktivních metod a nástrojů působit na děti a mládež s cílem napomáhat jim osvojovat si a rozvíjet zdravý životní styl, pro-sociální chování, zdravé postoje a normy. Získání těchto „preventivních ochranných kompetencí“ se děje skrze informační a prožitkové interakce. Např. ve školství se uplatňuje hned několik specifických typů preventivních metod, strategií a přístupů, nebo jejich kombinace. Hlavní typy preventivních strategií jsou:

- **informační strategie** – tento přístup se snaží preventivně působit pomocí řízeného předávání informací na cílovou sociální skupinu a takto, pomocí osvěty, odrazovat od patologického jednání. Tento přístup má však své limity v efektivitě.

- **afektivní vzdělávání** – strategie realizuje preventivní tlak na cílovou skupinu podporou tzv. afektivního rozvoje – jedná se o řízené sociální a osobnostní učení, rozvoj pozitivního sebehodnocení a sebe-přijetí, vyjasňování postojů a hodnot. I u této strategie zatím nebyl přesvědčivě dokázán (empiricky prokázán) účinek ve vztahu k užívání návykových látek.

- **trénink dovedností** – tento přístup vychází z teorií o sociálním vlivu jako silném katalyzačním elementu vzniku patologického jednání a deviantních postojů. Vychází z předpokladu, že jedním z hlavních činitelů vzniku a rozvoje sociální patologie jsou přímé, či nepřímé sociální tlaky ze strany vrstevníků, nebo médií (nápodobou vzorů a postojů). Snahou tohoto typu preventivních strategií je posilovat a rozvíjet schopnost odolávat vlivům a tlakům sociálního okolí, zvyšovat povědomí o sociálních vlivech a souvztažnostech sociálně patologických jevů. Důležitou komponentou je cílená pomoc cílové skupině naučit se rozeznávat rizikové situace a umět jim efektivně čelit.

- **posilování kompetencí** – preventivní strategie založené na vytváření a rozvíjení tzv. sociálních a osobnostních kompetencí kombinují specifické prožitkové a sebe-reflexní techniky s různými programy na osvojování tzv. životních dovedností. Z výzkumů a analýz těchto programů vyplývá, že mohou mít sice nevelký, avšak trvalý vliv.

- **programy založené na více komponentech (vícesložkové)** – jsou preventivní strategie založené na více typech preventivních intervencí, které se v různé míře (dle analýz a diagnostiky sociálního prostředí) kombinují. Programy mohou kombinovat školní i mimoškolní aktivity, popřípadě působit i na tzv. intermediární skupiny (pedagogové, rodiče, vedoucí zájmových kroužků a volnočasových aktivit, apod.)

Důležitým faktorem při realizaci preventivních intervencí jsou jasně a zřetelně definované cíle, jenž vycházejí ze zdůvodněných východisek, a jenž mohou být po skončení intervence vyhodnoceny a případně pozměněny k větší efektivitě preventivního působení.

„Programy, které nedisponují jasně definovanými východisky pro preventivní intervenci, bývají nejen málo účinné, ale především pro rozvoj preventivních strategií nepoužitelné. Zefektivnění prevence vyžaduje, aby záběr realizovaných preventivních programů přesahoval až do úrovně sociálně-pedagogicko-psychologických modelů zaměřených na ovlivňování chování jedinců. Je třeba vytvářet i modifikované programy cílené na změnu chování osob, u nichž je zvýšené riziko vzniku sociálně patologických jevů“ (Evaluace a diagnostika preventivních programů, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Avšak k tomu, aby se dala měřit reálná účinnost daného programu je třeba definovat dlouhodobé i krátkodobé cíle konkrétní intervence. Účinky preventivních aktivit musí být (relativně) snadno měřitelné a proces jejich implementace by měl být transparentní. Pro zjištění skutečného dopadu preventivní intervence musíme použít metodiku monitorování a evaluace daného programu (Jak vytvořit ve škole zdravější prostředí: Příručka o efektivní školní drogové prevenci, Praha: Úřad vlády, 2005)

Při stanovování východisek primárních strategií, a po poznání (diagnostice) sociálního prostředí (klíma školy, specifika, determinanty, proměnné, indikátory apod.) cílové skupiny, se vzhledem k vhodné formě a zamýšlené efektivitě přizpůsobuje preventivní strategie charakteru skupiny, na níž hodláme preventivně působit. Především rozlišujeme věk jedinců, u kterých je uplatňována prevence, mentální schopnosti a specifické charakteristiky, okolnosti působení (výuka, mimoškolní aktivity,...), důraz na pragmatické působení (nezahlcovat informacemi atd.), zaměření na formování osobnosti jedinců a tvorbu a rozvoj sociálních dovedností (*Evaluace a diagnostika preventivních programů*, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Očekávané výsledky, které se snažíme zlepšit pomocí preventivní intervence jsou:

- sociální dovednosti a kompetence
- vytváření žebříčků hodnot
- osvojování si zdravého životního stylu
- vytváření etických norem
- posilování volných vlastností
- osvojení si přiměřeného asertivního chování
- řízené vedení k zodpovědnému a samostatnému rozhodování
- akceptace chyb druhých, jejich individuálních zvláštností, rozvoj tolerance
- odmítání a zpracování popudů vedoucích k negativismu a sebedestrukci

Po provedení empirické analýzy a diagnostiky sociálního prostředí a cílové sociální skupiny, na níž budeme preventivně působit, přistoupí realizátor prevence

k volbě způsobu, formy a metodiky preventivní intervence tak, aby preventivní působení zasáhlo co nejefektivněji co největší počet jedinců. V prostředí České republiky rozlišujeme obvykle tyto formy preventivních intervencí:

- **dlouhodobý a komplexní program primární prevence** - kontinuální a interaktivní strategie, jejíž součástí jsou i techniky k rozvíjení sociálních dovedností

- **program primární prevence pro rizikové skupiny/program včasné intervence** – strategie je cílena na specifickou část populace, u níž je zvýšená míra rizika sociálně patologického jednání, jako je například užívání návykových látek

- **peer program** – tzv. vrstevnický program, jehož jádrem je zapojení školených vrstevníků do procesu formování postojů k sociálně patologickým fenoménům

- **edukativní program** – je typ informativního (vzdělávacího) programu, jenž přináší základní informace o sociálně patologických jevech (převážně o užívání návykových látek), prohlubuje již existující znalosti a dává je do kontextu, přináší aktuální informace

- **interaktivní seminář** – většinou jednorázová intervence, jež má snahu zprostředkovat interaktivní formou informace o (především) rizicích užívání návykových látek, souvisejících okolnostech a možnostech kam se obrátit v případě potíží spojených s tímto sociálně patologickým jevem

- **komponovaný pořad** – jednorázová intervence, jež spojuje specifickou formu působení (sledování filmu, divadelního představení) s následnou diskusí s odborníky, či bývalými uživateli návykových látek

- **beseda** – jednorázová aktivita, při níž lektor pomocí otázek a odpovědí sleduje míru znalostí a povědomí o rizicích sociálně patologických jevů, zaměřuje skupinu na jednotlivá témata, dává prostor k vyjádření jednotlivým aktérům a moderuje diskusi

- **přednáška** – jednorázový odborný výklad informačního charakteru, nepředpokládá širší zapojení skupiny, na něž je působeno

Hlavním těžištěm primární prevence je věk a prostředí, ve kterém se utvářejí hodnoty, postoje a normy – proto se primárně preventivní strategie zaměřují především na školu, rodinu a volný čas. Pro přímou preventivní činnost se tak využívají jednak rodiče (cílové skupiny), tak i vrstevníci (sociální okolí cílové skupiny). Rodina a sociální okolí jsou tedy katalyzátory efektivity preventivního působení – vštěpuje dětem

zdravé návyky, postoje, normy a tendence jednání. U preventivního působení za pomoci školených vrstevníků platí, že na jedince je působeno prostřednictvím jeho konkrétních sociálních skupin a jejich psychosociálních vlivů, jenž mají silný vliv na tvorbu norem a postojů jedince (nápodoba) během sekundární socializace. Tzv. intermediátoři jsou využíváni k preventivnímu působení prostřednictvím prezentace vhodných postojů, hodnot a zdravého životního stylu. Mohou zde být zastoupeni i mediálně známí lidé (sportovci, herci, zpěváci) jenž budou fixovat zásady a hodnoty zdravého životního stylu a vlastním příkladem působit na cílové skupiny (Primární prevence na prvním stupni základních škol, 2006).

Při realizaci preventivní strategie máme k dispozici takzvané základní nástroje. Máme tím na mysli školní vzdělávací programy v mateřských školách, minimální preventivní programy na školách a ve školských zařízeních a systematické vzdělávání pedagogů v problematice prevence.

K osvojení si kompetencí zdravého životního stylu, které jsou nejúčinnějším preventivním nástrojem, by měl vést každodenní život školy. Různé aspekty preventivního působení na děti a mládež by měly být mezipředmětově koordinovány. Proto samostatnou a obsáhlou kapitolu školní práce, kam je vhodné prevenci začlenit, tvoří aktivity mimo vyučování. Jedná se o zájmové vyučování, diskusní kluby, kurzy a kroužky, družiny a školní kluby, ale i ozdravné pobyty, výlety a exkurze.

V České republice existuje několik stovek občanských sdružení dětí a mládeže, tělovýchovných a sportovních spolků a dalších sdružení pracujících s dětmi a mládeží. V poslední době také vzrůstá podíl církve, prostřednictvím níž se děti a mládež zapojují i do společensky prospěšných aktivit. Činnost ve všech těchto sdruženích a v jejich klubech pro mládež je různorodá (cestování, sport, tábornictví, kultura, zájmové technické činnosti apod.).

Při realizaci preventivních programů je třeba zapracovat konkrétní témata prevence do vzdělávacího procesu k osvojení preventivních ochranných kompetencí. Zejména pak dbát na osobnostní a sociální rozvoj a výcvik v sociálních dovednostech. Na prvním stupni základní školy lze například rozvíjet schopnosti komunikace, diskutování, řešení problémů a konfliktů prostřednictvím komunikačního kruhu. Na druhém stupni základní školy lze využít simulačních her (jak bych se „já“ choval ve fiktivních situacích), hraní rolí (hraní jiných rolí než jsem „já“), relaxačních technik, diskuse, projekty, empatie, kreslení, nácviku verbální a nonverbální komunikace a

dalších různých metod. (*Evaluace a diagnostika preventivních programů*, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Volnočasové aktivity

V mnohých výzkumech se potvrdilo, že častou příčinou sociálního selhávání dětí a mládeže je nedostatečná či nevhodná náplň a organizace jejich volnočasových aktivit. Za významnou formu prevence negativních jevů je proto právem pokládána včasná výchova ke zdravému životnímu stylu a ke kvalitnímu prožívání volného času.

Z vlastních zkušeností víme, že volný čas se může dokonce stát i zdrojem velmi vážného ohrožení. Při neorganizovaném trávení volného času dochází např. k velké části úrazů dětí. Dále se mladí lidé ohrožují experimentováním s drogami, z nudy překračují zákon, dopouštějí se šikany svých vrstevníků, krádeží, stávají se agresivní apod., a to vše vede k tomu, že je nezbytně nutné se věnovat organizaci volného času mládeže.

Volný čas je považován za čas, kdy se jedinec na základě svých zájmů, pocitů a nálad rozhodne pro nějakou činnost. Dobrovolná účast na volnočasových aktivitách školy vytváří prostor pro rozvoj individuálních předpokladů účastníků a jejich zájmového vzdělávání. Dobře prožitý volný čas plní funkci vzdělávací a výchovnou, kulturní a sociálně-preventivní, zdravotní (regenerační a relaxační), oddechovou a kompenzační.

Aktivní nebo i pasivní trávení volného času za přiměřeného dohledu nebo i vedení kvalifikovaných vedoucích, vždy působí jako prevence negativních jevů. A proto jsou důležitým prvkem prevence volnočasové aktivity. Tyto nenabízí pouze školství, ale také např. občanská sdružení dětí a mládeže, nevládní organizace pracující s dětmi a mládeží, tělovýchovné spolky, střediska pro volný čas, komerční organizace (sportovní a kulturní organizace), apod. Na organizování volného času rizikových skupin mládeže se zaměřují například některé církevní organizace.

Současně se volnočasové aktivity obsahově neustále obnovují a dětem zprostředkují nejen poznání, nýbrž také prožívání, sociální kontakty a možnost praktického konání získávání nových dovedností, vědomostí a kompetencí.

Školy nabízejí a uskutečňují příležitostné, jednorázové volnočasové činnosti, které rozšiřují a prohlubují obsah vyučovacího procesu nebo mají oddechovou a

kompenzační funkci. Zejména mezi ně patří návštěvy historických památek, kulturních, sportovních a dalších odborných akcí. Nabízejí se školní slavnosti, plesy, mezi třídní a mezi školní sportovní utkání, lyžařské výcvikové zájezdy a školy v přírodě, prázdninové tábory nebo zahraniční zájezdy.

Pokud je volný čas kvalitně a pestře naplněn zmenšuje se tak pravděpodobnost sociálně patologické orientace. Volný čas dětí a mládeže a jeho naplňování pozitivními aktivitami, hraje významnou roli při utváření osobnosti mladého člověka. Důsledkem snížení kvality společenské péče o volný čas mladé generace je i nárůst negativních společenských jevů. Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže může tím, i když jen do určité míry, kompenzovat případné nedostatky školského systému nebo rodinného prostředí. Rodina má ale zcela dominantní postavení vzhledem k osvojení si aktivit ve volném čase. Ovlivňuje dítě nejen tím, jak na dítě výchovně působí, ale i svým každodenním životem. (Volný čas a prevence u dětí a mládeže, [online], vydalo MŠMT odbor pro mládež. Praha 2002)

Přednášky a besedy

Sociálně patologickým jevům se dá předcházet také pomocí přednášek a besed, které pořádají různé organizace. A i když se v literatuře dočteme, že tato forma primární prevence není příliš efektivní, přesto tento způsob předcházení sociálně patologickým jevům do primární prevence řadíme.

Přednášky a besedy jsou jednorázové akce. Probíhají jak v rámci výuky, tak i jako speciální programy. Tyto akce nabízejí konzultace a poskytují informace o vybraném tématu (např. vztah drog a životního způsobu, řešení rizikových situací a hledání jiných alternativ).

Školy a školská zařízení nabízejí v rámci hodin občanské nauky besedy s pracovníky různých organizací. Tito pracovníci poté poskytují informace o službách a činnostech svých organizací, např. informace o úlohách nízkoprahového zařízení, terapie drogově závislých, modelových situací, činnost streetworků, poskytovaných službách v terénu...

Besedy a přednášky nemusí být nabízeny jenom školou a školským zařízením. Například městské nebo obecní knihovny pořádají besedy se spisovateli a jinými tvůrci.

Peer program

Podstatou peer programů, ale i jiných preventivních programů, je předávání informací z oblasti sociální patologie, např. drog, AIDS, šikany, záškoláctví, kouření, atd., a to zábavnou a hravou formou kamarádům a mladším dětem. Proto je vhodné využít pozitivního vlivu vybraných jedinců, eventuálně vrstevnických skupin tzv. „peerů“.

V první polovině 90. let vznikl první český „peer program“ ve spolupráci s PhDr. L. Csémym, PaedDr. H. Pernicovou a učitelů základních a středních škol. Peer program je takový program, kdy za aktivní účasti předem připravení vrstevníci předávají informace z oblasti prevence sociálně negativních jevů svým spolužákům a kamarádům. Je důležité předávat tyto informace zábavnou formou, nejlépe pomocí her.

Slovo „peer“ je přejato z anglického jazyka a vyjadřuje v širším pojetí někoho, s nímž se cílová skupina může ztotožnit. Hlavní roli zde hraje nejen věk, ale i sociální faktory. V užším pojetí, tak jako ho chápe většina lidí, se jedná o vrstevníka cílové skupiny z hlediska věku. Prakticky lze peer programy organizovat různými způsoby. Nejčastější a nepraktičtější možností je, že si školy vychovávají své peer vedoucí samy. Případně některá škola může sloužit jako metodické středisko, kde se peer instruktoři školí i pro další zařízení. Pedagogicko-psychologická poradna pořádá výcvik peer aktivistů pro středoškoláky a učně, kteří po jeho úspěšném absolvování obdrží osvědčení, jež je opravňuje vést samostatně peer programy pro své spolužáky a děti na základních školách pod dohledem této organizace.

Základní témata peer programů jsou rozděleny do několika částí. V první části vrstevníci zmapují situaci ve třídě, zjistí úroveň znalostí a vědomostí ve třídě a následně diskutují, proč je dobré nekouřit, nepít alkohol, nebrat drogy, atd. Dále se upozorňuje na důležitost zdravého životního stylu, nebo se diskutuje o tom, proč jsou návykové látky škodlivé pro náš organismus. Dále také vrstevníci učí jak řešit problémy, a jak umět nést zodpovědnost za svá rozhodnutí.

V rámci této činnosti bývá také obsahem programu probírání otázek z peer programů, přes sledování naučných videopořadů (k těm nesmí chybět následný komentář a diskuse), různé hry ve třídě, tělocvičně, na školním hřišti, v parku, návštěv kina, až po řešení nejrozmanitějších problémů (ve skupině i individuálně). Děti se s peer aktivisty velmi rychle skamarádí a mají k nim důvěru.

Důležité při tom je dodržovat základní pedagogické principy jako je názornost, přiměřenost, cílevědomost a především soustavnost. Všechno souvisí se vším a v tomto duchu se nesou preventivní programy. (Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H., Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a středních školách, 1996).

Dílčí závěr

Aby prevence byla skutečně účinná, je zapotřebí dobrá spolupráce všech zainteresovaných subjektů. Nejdůležitějšími partnery jsou jistě rodina a škola. Oba dva mají za cíl výchovu a rozvoj dítěte, oba dva by měly k této výchově vytvářet ty nejlepší podmínky.

Kvalitní a lidsky správný přístup rodiče k dítěti se jistě nepozná podle dostatku nového a atraktivního oblečení, nepozná se to ani podle výše přiděleného kapesného, měřítkem není ani pobyt rodiče s dítětem v exotické zemi. Dobrý rodič, kterému záleží na jeho dítěti mu musí věnovat to, co je pro každého dospělého člověka a tedy i rodiče velmi cenné - a to je svůj vlastní volný čas. Je zapotřebí v každé fázi vývoje dítěte si s ním co nejvíce povídat, rozebírat a vysvětlovat situace, do kterých se dítě dostává, řešit s ním jeho případné obavy i záležitosti, které jsou pro něj nesrozumitelné a nečitelné. Dítě, a pak i dospívající, pozitivně vnímá přiměřený zájem rodičů a podvědomě cítí, že není rodičům lhostejný.

Aby mohla škola dobře spolupracovat s rodiči v zájmu dítěte, je nutná důvěra rodičů a jejich spoluúčast na přípravě dítěte do školy a do vyučování. Jistě se zájem rodičů nepozná v tvrdosti přístupu, v drilování dítěte, nepozná se ani počtem hodin strávených společně nad probíraným učivem a domácími úkoly. Důležité je udržovat se školou pravidelný kontakt, na dítě se informovat, ptát se na veškeré potíže dítěte a zajímat se, jestli má ve třídě a kolektivu kamarády. Není-li totiž dítě přijímáno pozitivně svými vrstevníky, jedná se o mimořádně stresující faktor, kdy toto může být obranou reakcí a spouštěcím mechanismem v oblasti poruch chování.

Dalším důležitým faktorem na společné cestě za dobrým vývojem osobnosti dítěte je umění pedagogů naslouchat rodičům. Je nutné, zvláště už při výskytu sociálně-patologických jevů u dětí, aby si učitelé našli dostatek času a prostoru na rozhovor s rodiči. Je zapotřebí, aby rodič měl prostor vypovědět problémy své i svého dítěte, aby měl možnost svoje i třeba osobní trápení svěřit (bude-li sám chtít) povolané osobě a cítil

snahu pedagoga vcítit se do situace daného rodiče a dané rodiny. Jen tak je možné účinněji hledat konkrétní řešení a pomoc směrem k dítěti. (*Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*, Praha: MŠMT, 2007 [online])

9. Státní subjekty zabývající se prevencí sociálně patologických jevů

Školství

Jedním ze základních státních subjektů, který má největší význam v prevenci sociální patologie mládeže, jsou školská zařízení. Jejich významné postavení je dáno především tím, že každé dítě a mladiství je jejich žákem či studentem, a tedy patří do kolektivu školy, třídy či vrstevnické skupiny v rámci daného školského zařízení. V rámci navštěvování školského zařízení tráví ve škole většinu všedního dne a to nejen v samotné třídě při výuce, ale i v družině, kroužcích a dalších mimoškolních aktivitách pořádaných školou. A právě tohoto faktu, že děti a mládež tráví tolik času ve škole, je nutné využít k působení na žáky a studenty s cílem alespoň omezit, pokud ne vytlačit, sociálně patologické jevy postihující mládež. Není pochyb o tom, a je skutečností, že na školách každého stupně probíhají různé preventivní programy. Některé z nich jsou řízeny centrálně, tedy státem a příslušným ministerstvem, jiné si organizuje samotné školské zařízení. Otázkou zůstává, zda jich je dostatek a zda jsou prováděny takovou formou, aby splnily svůj účel.

Prevence sociálně patologických jevů ve školách

Vedle rodiny je škola jednou z nejdůležitějších socializačních činitelů. V době nástupu dítěte do povinné školní docházky bývají rodiče již plně pracovní vytížení. Dítě tak tráví většinu pracovního dne ve škole, družině, v kroužcích, nebo v jiných mimoškolních aktivitách školou pořádaných. Výchova se tak z části přesouvá na školu, nebo jiná školská zařízení. Je důležité, aby vedle formálních znalostí a dovedností, si dítě osvojilo prostřednictvím školy potřebné návyky, postoje, sebeovládání a zdravý životní styl.

Vzdělávání musí zajistit nejen rozvoj schopností umožňujících získat informace, kriticky je posuzovat, třídit a pracovat s nimi, ale má i formativní funkci, kdy je podněcován sociální a osobnostní rozvoj. Do tohoto výchovně vzdělávacího procesu patří i témata související se sociální odpovědností v oblasti prevence. Působení na mladou generaci musí mít charakter výchovně vzdělávací. Musí jít o proces, kdy je nalezeno optimální klima školy a sociálních vztahů, dochází ke zvyšování sociální

kompetence dětí a mládeže, k rozvoji dovedností, které vedou k odmítání všech forem sebe destrukce, projevů agresivity a porušování zákona.

Preventivní výchovně vzdělávací působení musí být neoddělitelnou součástí výuky a života základních škol a školských zařízení. Je nutné vyvarovat se zjednodušeného pojetí zdravého životního stylu, kdy učitel vybere několik „žhavých“ témat a ta probere. Každodenní život školy musí mít takovou kvalitu, aby dětem umožňoval osvojit si způsoby zdravého životního stylu, které jsou nejúčinnějším preventivním nástrojem. (*Evaluace a diagnostika preventivních programů*, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Samostatnou a obsáhlou kapitolu školní práce, kam je vhodné prevenci začlenit, tvoří aktivity mimo vyučování – zájmové vyučování, diskusní kluby, kurzy a kroužky, družiny a školní kluby, ale i ozdravné pobyty, výlety a exkurze.

Na školách zajišťuje primární prevenci sociálně patologických jevů školní metodik prevence. Při své preventivní činnosti ve škole úzce spolupracuje s výchovným poradcem, třídními učiteli a také rodiči.

Je důležité, v jakém prostředí se žáci vzdělávají. Samotné prostředí školy by mělo na žáky působit preventivně proti negativním jevům. Škola by měla být místem setkávání, pobavení, místem kde jsou daná a dodržovaná jasná pravidla, místo kam žáci chodí rádi a kde se cítí bezpečně. Škola, kde panuje příznivé sociální klima, přispěje k rozvoji žákovy osobnosti. (*Evaluace a diagnostika preventivních programů*, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002)

Prevence a Policie ČR

Dalším ze státních orgánů, který pořádá preventivní programy pro mládež za účelem snížení kriminality a dalších sociálně patologických jevů je policie ČR. I přesto, že policie jako taková není organizace, která by byla zřízena přímo za tímto účelem, organizuje různé preventivní programy z důvodu zlepšení současné situace mezi mládeží, neboť právě u mládeže v poslední době dochází ke zvýšení kriminality. Pracovníci policie, a to ať už pracovníci samotných obvodních oddělení anebo jiných skupin, jako např. Preventivní informační skupina, pořádají ve školských zařízeních různé besedy a přednášky, dále pořádají v rámci svých možností dny otevřených dveří na obvodních odděleních, anebo tzv. Dny s policií, kdy se jedná o akci, kde jsou

prezentovány jednotlivé policejní skupiny, jako psovodi se svými psy, apod. Na těchto akcích jsou mládeži vysvětlovány různé situace, ke kterým v životě může dojít, a předem připravení policisté odpovídají na jejich dotazy, a tímto vším rovněž přispívají k omezení sociálně patologických jevů u mládeže a tím v samotné společnosti.

K preventivní činnosti u PČR ve styku s veřejností je určeno již zmíněné tzv. Preventivní informační oddělení. Toto oddělení má za úkol styk s veřejností, který naplňuje tím, že komunikuje s hromadnými sdělovacími prostředky, různými institucemi a občany. Každodenní činností pracovníků preventivně informačního oddělení je předávání aktuálních informací médiím, pro které zajišťují podklady pro jimi připravované články či reportáže. V neposlední řadě také informuje veřejnost o preventivních opatřeních, která směřují k zajištění jejich vlastní bezpečnosti, a to zejména s ohledem na aktuální vývoj kriminality. Aktivní cestou jsou pak ze strany preventivního informačního oddělení oslovovány hromadné sdělovací prostředky v případech, kdy je vyhlášeno pátrání po hledaných či pohřešovaných osobách. Neméně důležitou oblastí činnosti preventivně informačního oddělení je preventivní činnost, kdy dochází k úzké spolupráci zejména se školskými institucemi. Ve školských zařízeních pořádají tito policisté celou škálu preventivních přednášek a akcí, které se zaměřují na eliminaci sociálně patologických jevů ve společnosti. V preventivních akcích se rovněž nezapomíná ani na další rizikové skupiny, kterými jsou např. senioři. Preventivně informační oddělení se samozřejmě snaží také o propagaci práce Policie České republiky. Mezi nejznámější a nejoblíbenější akce patří již zmíněné Dny s policií, a celá řada dalších akcí. Dále policisté tohoto oddělení navštěvují různé sportovně kulturní akce, při kterých dochází k prezentaci činnosti PČR, a také informují veřejnost o úspěších policistů, kteří na základě profesionální práce přispívají ke zlepšení celkové image policie.

Cílem preventivně informačního oddělení PČR je prezentovat práci policie jako službu veřejnosti a vytvářet pozitivní image Policie ČR. Zacílit a rozšířit distribuci preventivních materiálů a ovlivňovat postoj občanů k bezpečnějšímu chování a informování veřejnosti o možnostech obrany před trestnou činností. (www.ks.jm/portal/utvary/pis/start.asp)

10. Nestátní subjekty zabývající se prevencí sociálně patologických jevů

V naší republice můžeme najít různé typy nejrůznějších nestátních organizací, které se zabývají problematikou prevence sociálně patologických jevů. Právě tyto nestátní organizace mají možnost zachytit dítě nebo mladistvého z rizikových skupin a vhodně zapůsobit na trávení jeho volného času. V rámci Jihomoravského kraje můžeme najít nestátní organizace jako například Bílý kruh bezpečí, Armádu spásy, Červený kříž, Dům na půl cesty a jiné. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s nimi nařizuje užší spolupráci, aby byl posílen vliv výchovného působení ve spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí a Probační a mediační službou.

Bílý kruh bezpečí

Bílý kruh bezpečí je jedno z nejvýznamnějších nepolitických humanitárních sdružení, které působí na území České republiky se zaměřením na pomoc obětem trestné činnosti a rovněž na prevenci trestné činnosti.

Předmětem činnosti Bílého kruhu bezpečí je zejména:

- materiální a morální pomoc obětem trestné činnosti
- zlepšení právního postavení osob poškozených trestnou činností
- zvýšení informovanosti obyvatelstva i státních orgánů o problémech obětí trestné činnosti
- zvýšení informovanosti o možnostech a prostředcích prevence trestné činnosti, zejména o zásadách chování, které snižují riziko stát se obětí trestného činu
- spolupráce s národními i mezinárodními organizacemi zabývajícími se pomocí obětem trestné činnosti a prevencí kriminality
- založení a správa nadace na pomoc obětem trestné činnosti

Způsoby uskutečnění činnosti BKB jsou zejména:

- bezprostřední morální, psychologická, právní a finanční pomoc obětem v síti poraden BKB, vykonávaná bez nároku na odměnu, diskrétně a na odborné úrovni
- zprostředkování lékařské, psychoterapeutické, právní a jiné pomoci a služeb obětem kriminality
- konání přednášek, seminářů, kongresů a jiných akcí, publikační činnost a vystupování v masmédiích zaměřené na zvýšení právní výchovy a informovanosti
- rozборы současné právní úpravy a vykonávání nátlaku na zákonodárné orgány s cílem zlepšit práva poškozeného v trestním řízení a v systému náhrady škody

Cílem sdružení je přiblížit co nejvíce pomoc obětem trestných činů.
(www.bkb.cz)

Další subjekty

Na území Jižní Moravy působí několik dalších významných středisek pro mládež. Jedním z nich je **Salesiánské středisko mládeže**. Jde o centrum volného času, které je především určeno dětem a mládeži ve věku od šesti do dvaceti šesti let. Jde o otevřené středisko, jehož cílem je plnohodnotné využití volného času, prostředí pro rozvoj mezilidských vztahů, prevence kriminality a nežádoucích závislostí a křesťanská výchova. Nízkoprahové středisko je otevřeno v odpoledních hodinách a děti a mládež mají přístup ke sportovním plochám, počítačům, internetu a dalším volnočasovým aktivitám. Mimo tyto neplacené aktivity, mají i placené sportovní, kulturní nebo dramatické kroužky. V Brně fungují tato centra dvě a jsou dotována Jihomoravským krajem a Magistrátem města Brna.

Mezi další významné centrum trávení volného času je brněnské středisko volného času **Lužánky**. I zde se jedná o nízkoprahové zařízení. Není zde tak velké množství sportovních aktivit jako v Salesiánském centru. Je zde spíše vybavení hudební, dramatické a počítačové. Centrum Lužánky má několik poboček na celém území města Brna. (www.luzanky.cz)

Jako další lze uvést **Sdružení české katolické charity**, kdy se jedná o neziskovou humanitární organizaci. Sdružení Česká katolická charita je největším

nestátním poskytovatelem sociálně zdravotních služeb u nás. Jejím krédem je pomoc bližním v nouzi bez ohledu na jejich příslušnost k rase, národnosti či náboženství. Hlavní činností Charity je pomoc potřebným na území České republiky. Jde zejména o pomoc matkám s dětmi v tísní, lidem bez přístřeší, osobám se zdravotním a mentálním postižením, sociálně slabým rodinám, drogově závislým, opuštěným starým lidem, osobám, které se ocitly v osobní krizi, migrantům a uprchlíkům, vězňům a osobám vracejícím se z výkonu trestu. Charita provozuje poradny, stacionáře, přechodná ubytování, domovy na trvalý pobyt, hospice apod. a vede projekty na začlenění do společnosti a využití volného času. (www.charita.cz)

Dále například na území Uherského Hradiště působí nízkoprahové centrum pro děti a mládež s názvem **TULiP**. Jde o chráněné místo, kde se může setkávat mládež a vyhledávat podporu a odbornou pomoc a zároveň tu má prostor na vlastní aktivity. Cílovou skupinou jsou děti a mládež od dvanácti do dvaceti let. (www.uhradiste.charita.cz)

Dílčí závěr

Jedním z hlavních cílů uvedených nízkoprahových zařízení je preventivní činnost. Jde především o vytvoření co nejvhodnějšího chráněného prostoru, kde se může dítě projevit a má zde svůj prostor pro svoje zájmy. Tedy pravý opak toho co je běžné v nefunkčních rodinách a v nevhodném městském prostředí. Mládež je v takovémto zařízení pod dohledem školeného odborného personálu a zároveň se může dostatečně osobnostně projevit. V zařízeních platí přesná pravidla chování, která definují užívání prostoru a slouží k zamezení konfliktů a netolerantnímu chování. Je zakázáno užívat alkoholické nápoje, návykové látky, šikanující chování a podobně nevhodné projevy.

Spolu s těmito zařízeními probíhají i terénní sociální práce, tzv. streetwork. Jde o sociální službu, kdy se terénní pracovník snaží kontaktovat jednotlivce nebo skupinu mladých lidí, které jsou ohroženi asociálním chováním. Sociální pracovník se snaží především těmito ohroženým mladistvým pomoci přímo na místě, kde tráví nejvíce volného času, tedy v parcích, na ulicích apod., a tímto se u nich snaží vytvořit žádoucí sociální návyky a eliminovat sociálně patologické projevy.

II. ČÁST PRAKTICKÁ

Pro potřeby své bakalářské práce jsem si vytvořil dotazník. Dotazník byl vypracován v psané podobě a rozdělen do jednotlivých částí. Jedná se o:

- část úvodní
- část týkající se rodiny a vztahů
- část týkající se zájmů a volnočasových aktivit
- část týkající se jednotlivých rizikových oblastí, tedy sociálně patologických jevů
- část týkající se prevence

Cílem tohoto dotazníku bylo zjištění do jaké míry, a zda-li vůbec, je cílová skupina obeznámena s tím co jsou sociálně patologické jevy, zda-li se s těmito jevy již setkali, a zda-li probíhá a účastní se nějakého preventivního programu zaměřeného na sociálně patologické jevy.

Jako cílovou skupinu jsem si zvolil studenty třech gymnázií ve věku šestnácti až osmnácti let. Jednalo se o gymnázium v Brně, Vyškově a v Moravském Krumlově. Dotazník byl anonymní a studentům byl po domluvě s vyučujícím pedagogem rozdán v nezalepené obálce, do které vypracovaný dotazník studenti opět vrátili zpět. Studenti nebyli k vypracování dotazníků nijak časově omezeni. Dotazník vypracovalo sto studentů. Výsledek dotazníku by měl a mohl, dle zjištěných informací na jednotlivých gymnáziích, přispět k tomu, jakým směrem a způsobem by se měly ubírat preventivní programy.

11. Vyhodnocení dotazníku

Dotazník vypracovalo sto studentů a to konkrétně 57 chlapců a 43 děvčat. 48 studentů bylo ve věku 16 let, 31 studentů bylo ve věku 17 let a 21 studentů bylo ve věku 18 let.

V části dotazníku, která byla zaměřena na rodinu a vztahy, byly otázky směřovány ke zjištění, v jakém prostředí se student pohybuje, neboť jak bylo v bakalářské práci uvedeno, samotná rodina a nejbližší okolí jedince má na jeho vývoj největší význam a to právě v době útlého dětství a dále školní docházky. Zde uvedlo 83

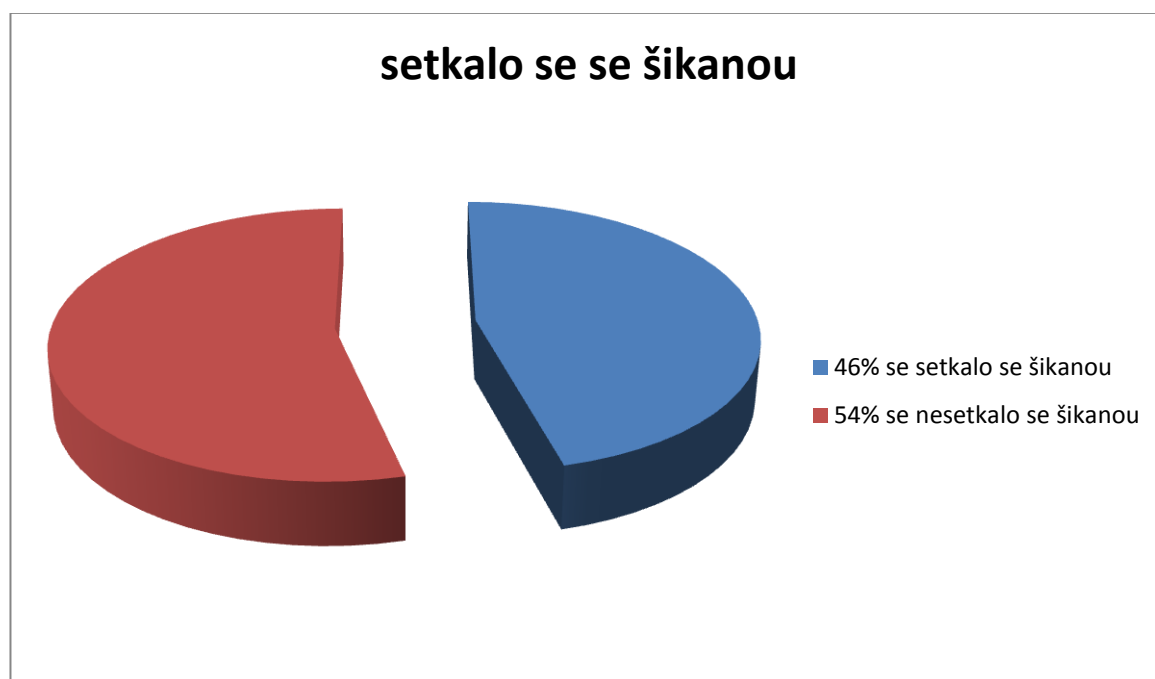
studentů, tedy 83% studentů, že žije v rodině s otcem a matkou a 17% studentů uvedlo, že žije pouze s matkou. Jinou formu spolužití, např. pouze s otcem anebo s jiným příbuzným, neuvedl žádný student. Na další otázku „zda mají sourozence“ odpovědělo 84% studentů ano a 16% studentů ne. Z této části dotazníku lze vyvozovat, že většina studentů má dobré předpoklady pro správný vývoj své osobnosti a svých vlastností, samozřejmě za předpokladu, že jejich rodinné prostředí je vyrovnané a některý z členů rodiny netíhne k určité patologii.

Další otázky již byly zaměřeny na současné mimo rodinné okolí studentů. Na otázku „kolik mají kamarádů“, zda si myslí, že více nebo méně, odpovědělo 72% studentů více kamarádů, a 28% studentů méně kamarádů. Na otázku „zda mají pocit, že mají skutečně dobrého přítele“ odpovědělo 90% ano a 10% ne nemá. Na otázku „zda si myslí, že jsou spíše extroverti nebo introverti“, odpovědělo 55% studentů extroverti, 27% studentů introverti a 18% studentů odpovědělo, že neví. Z této části otázek lze rovněž usuzovat, že většina studentů nemá problémy se zařazením do kolektivu a se svým dalším společensky žádoucím vývojem. Problém lze však spatřovat v těch deseti procentech, které uvedlo, že nemá dobrého přítele. K takovému tvrzení musí mít důvod. Z nějakého důvodu mohou být na okraji kolektivu anebo dokonce vyčleněni z něj. Touto problematikou by se měli zabývat třídní učitelé a další zaměstnanci pracující s těmito kolektivy, samozřejmě ve spolupráci s rodiči, a tímto včas eliminovat veškeré sklony směřující k určité patologii, která se nikdy nedá vyloučit, neboť těch 10% procent studentů může být pouze do sebe uzavřeno, anebo třeba také šikanováno.

Další otázky byly zaměřeny na zájmy a volnočasové aktivity. Zde na otázku „zda sportují“, odpovědělo 34% že sportují aktivně, 47% rekreačně a 19% uvedlo, že nesportuje. Na otázku jaké jsou jejich zájmy většina z nich shodně uváděla v největším počtu práce s PC, poslech hudby, sport, četba, sledování filmů, povídání s kamarády, cestování a další jako třeba chov koní, turistika, kurzy sebeobrany a další. Z nabízených aktivit školami byly uvedeny především sportovní hry různého druhu, kroužky různých jazyků, ale i náboženství, hra na hudební nástroje apod. Zde lze k problematice říci, že dnešní doba v podmínkách naší kultury a naší země, jsou studentům nabízeny různé možnosti vyžití a nelze tvrdit, že nemají možnosti, samozřejmě s ohledem na finanční možnosti rodičů. Podmínky k mimoškolním aktivitám a tím k samotnému rozvíjení osobnosti studentů nabízejí i školy, z pochopitelného důvodu v menším měřítku, přesto

v rozmanitém výběru. Ze zjištěných informací lze konstatovat, že každý z odpovídajících studentů uvedl více svých zájmů a z tohoto lze usuzovat, že většina studentů umí prožívat svůj volný čas dle vlastního výběru a to v aktivní i pasivní podobě, kdy 59% z nich uvedlo, že volný čas tráví především s kamarády, 33% uvedlo s rodiči a 8% uvedlo, že samo, což uvedených 8% zhruba odpovídá již výše zmíněným 10% studentů, kteří odpověděli, že nemají dobrého přítele.

Další otázky dotazníku již byly směřovány k sociálně patologickým jevům. První otázky v této části dotazníku patřily jednomu z největších problémů dnešní doby, a to šikaně. Zde všichni dotazovaní studenti jednoznačně uvedli, že vědí co znamená slovo šikana, a že jsou obeznámeni s touto problematikou. Jako nejčastější projevy šikany uvedli různé projevy zesměšňování, fyzické a psychické týrání, vydírání, brání různých věcí nebo peněz, ponižování atd. 46% studentů uvedlo, že se s šikanou osobně setkalo.

Zdroj: vlastní průzkum

Osobně si myslím, že se jedná o značně znepokojující informaci, neboť když téměř polovina z dotazovaných uvádí, že se ve svém životě osobně setkala s projevy šikany, znamená to, že problém šikany není zdaleka vyřešen a mělo by se mu věnovat stále více pozornosti.

Další otázka byla směřována k problematice pomoci šikanovanému. Zde 58% studentů uvedlo, že by šikanovanému osobně pomohli, 9% uvedlo, že by nepomohlo a

33% uvedlo, že neví, zda by šikanovanému pomohli. Dále uvedli, že by o zjištěné šikaně nejčastěji kontaktovali učitele, rodiče nebo školního psychologa.

Z těchto zjištěných informací se lze domnívat, že větší část studentů odsuzuje šikanu a je ochotno v případě potřeby i pomoci. Toto svědčí ve většině případů o správném způsobu výchovy jak v rodinách, tak ve školských zařízeních, neboť většina studentů je schopna empatie a s trochou nadsázky je možno říci, že jsou schopni se postavit na stranu slabšího.

Dále byla v dotazníku řešena problematika alkoholu. Zde uvedlo 78% studentů, že již alkohol požívalo ve větší míře (více než jedna sklenička).

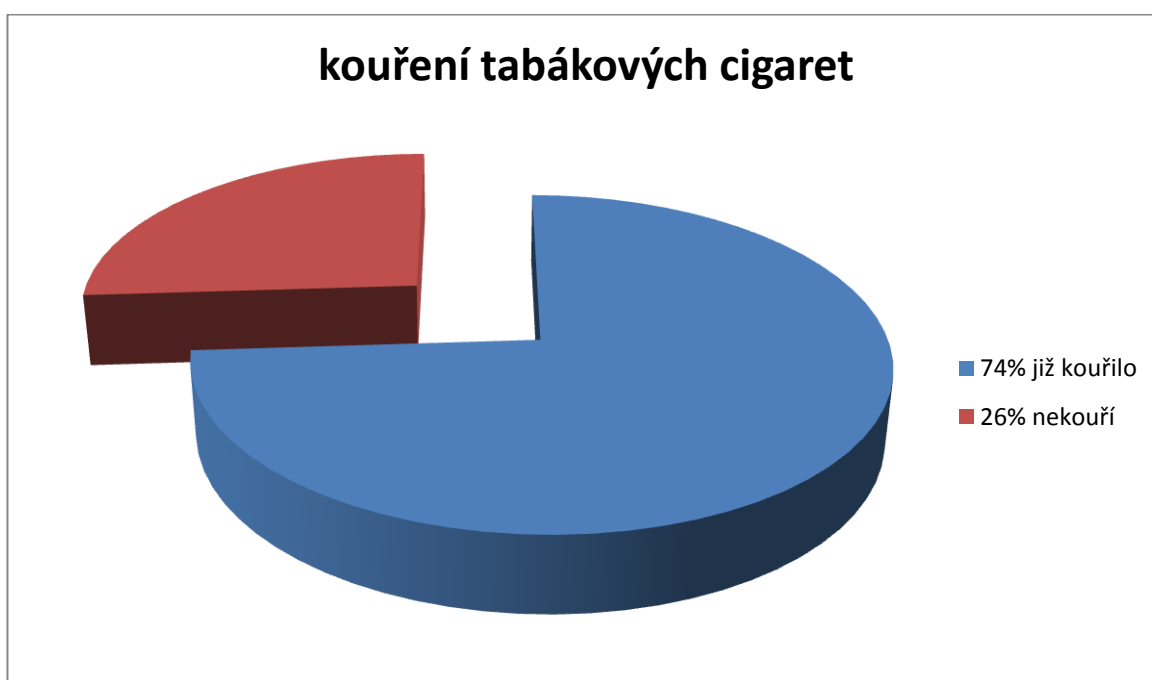
Zdroj: vlastní průzkum

Toto je další problematika, jak již bylo v bakalářské práci výše uvedeno, která se stále nedaří vymýtit anebo alespoň omezit na nějakou přijatelnou hodnotu. Více jak tři čtvrtiny studentů se přiznává k požívání alkoholu ve větší míře, což je alarmující zjištění. S alkoholismem již společnost bojuje celá staletí, přesto však bez většího úspěchu. Je to dáno hlavně tím, že tento problém je společností tolerován, či dokonce by se dalo říct, že je určitou částí společnosti schvalován a dokonce i podporován.

V další otázce uvedlo 23% studentů, že v jejich okolí (např. v rodině) někdo požívá alkohol ve větší míře, 51% uvedlo, že nepožívá a 26% uvedlo, že se k tomuto

nedokáže vyjádřit. K dotazu „zda byl problém si alkohol opatřit či zakoupit“ uvedlo 71% studentů, že toto problém nebyl a 29% studentů uvedlo, že to pro ně byl problém. Toto je další důvod, proč je požívání alkoholu u mladistvých u nás tak rozšířeno, a to jeho snadnou dostupností i v případech, kdy je to zákonem regulováno. K otázce „zda byli upozorněni na možné dopady požívání alkoholu“ uvedlo 86% studentů, že bylo a 14% studentů, že nebylo. Dále uvedli, že je nejčastěji na dopady upozorňovali rodiče a učitelé, a další informace získávali z různých přednášek, z TV programů, a od kamarádů.

Další otázky se týkaly kouření. Zde uvedlo 74% studentů, že již kouřilo, a 26% studentů uvedlo, že nekouří.

zdroj: vlastní průzkum

K tomuto 88% studentů, z těch co kouří uvedlo, že kouří pouze ojediněle, a 12% uvedlo, že kouří pravidelně. Dále 55% studentů uvedlo, že jejich rodiče nekouří a 45% studentů uvedlo, že kouří nejméně jeden z nich. K problematice opatření si cigaret uvedlo 100% všech dotázaných, že to pro ně problém nebyl. Dále 79% studentů uvedlo, že byli seznámeni s dopady kouření, a to od rodičů, učitelů, z přednášek, internetu, atd.

Dále byla v dotazníku řešena otázka drog. Zde uvedlo 37% studentů, že má vlastní zkušenost s požitím drogy, a 63% studentů uvedlo, že tuto zkušenost nemá.

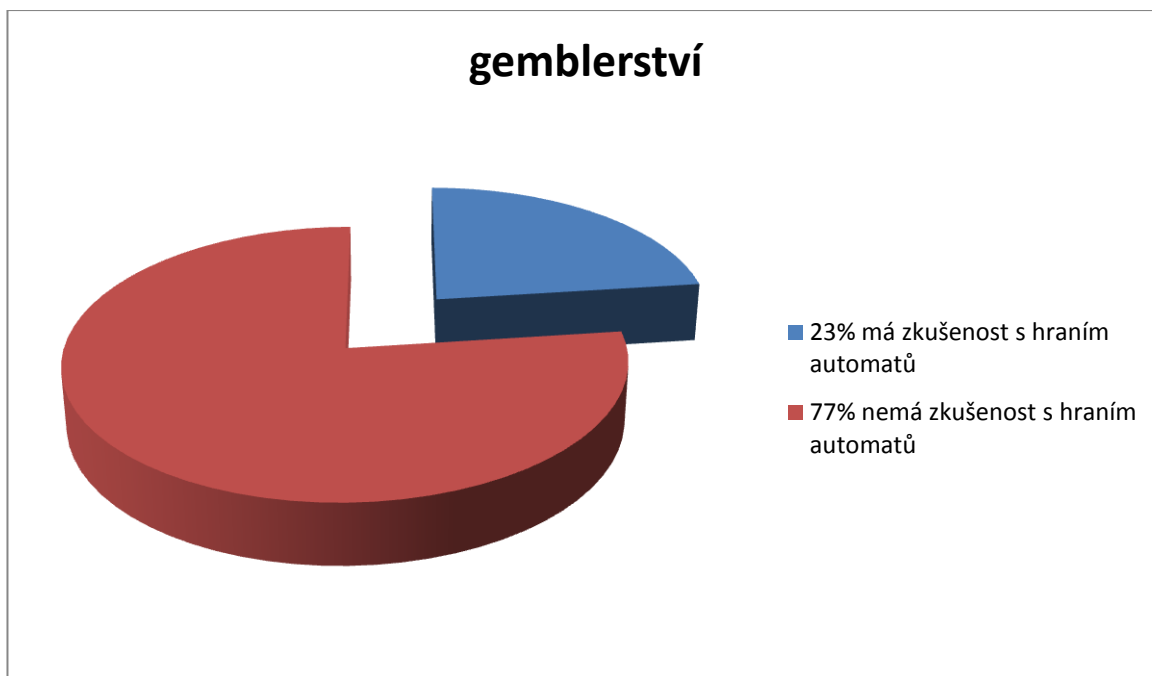

zdroj: vlastní průzkum

73% studentů uvedlo, že se již setkali s užíváním drog u někoho jiného, a to u svých vrstevníků, v různých klubech, ale dokonce i ve škole. K tomuto dále uvedli, že za nejčastěji užívané drogy v jejich okolí považují cigarety, alkohol a marihuanu. Dále k věci uvedlo 61% studentů, že nebyl problém si drogu opatřit, a 39% studentů uvedlo, že to pro ně problém byl. Dále z dotazníku vyšlo najevo, že na dopady je upozornili opět rodiče, učitelé, a informace dále získávali také z přednášek, knih, internetu, z médií, apod.

Zde lze ke zjištěným skutečnostem uvést, že situace je podobná situaci s alkoholem a cigaretami. Tedy snahu rodičů, učitelů a dalších výchovných pracovníků maří určitá tolerance společnosti, svým způsobem módní trend a rovněž již zmíněná snadná dostupnost. S určitou úlevou lze konstatovat, že všichni dotazovaní studenti se zmínili pouze o lehkých drogách. Tuto skutečnost však nelze zlehčovat, neboť od lehkých, případně i v současné době legálních drog, je to jen krok k těm těžkým drogám, kde jejich užívání značným způsobem poškozuje zdraví, a to jak fyzické, tak psychické.

Další problematiku, kterou dotazník zkoumal, bylo gamblerství. Zde uvedlo 77% studentů, že nemá zkušenost s hraním výherních automatů.

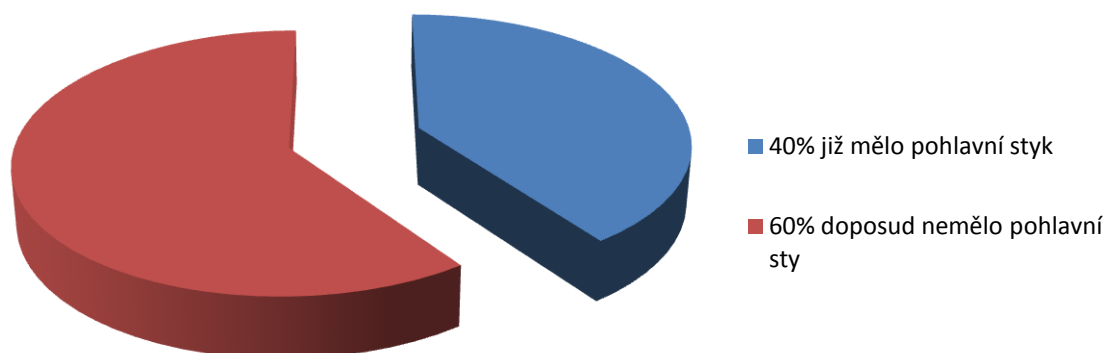

Zdroj: vlastní průzkum

Dále ti co zkušenost mají uvedli, že hráli pouze výjimečně. Nikdo neuvedl pravidelnost hry. 9% z těchto studentů uvedlo, že se mu hra líbila. K dotazu „zda v jejich okolí hraje někdo pravidelně výherní automaty“ uvedlo 18% studentů, že zná takovou osobu. Na dotaz „zda v hernách kontrolovali jejich věk“, shodně všichni odpovídající uvedli, že nebyli nikdy kontrolováni. Zde situace opět odpovídá určité toleranci společnosti k této věci, která s největší pravděpodobností pramení z neznalosti problematiky, kdy i zde může dojít k závislosti v pravém významu tohoto slova se všemi známými dopady na postiženého jedince a jeho okolí.

Dalším tématem, kterého se dotkl dotazník, byla promiskuita. Zde 40% studentů ve věku 16 – 18 let uvedlo, že již mělo pohlavní styk.

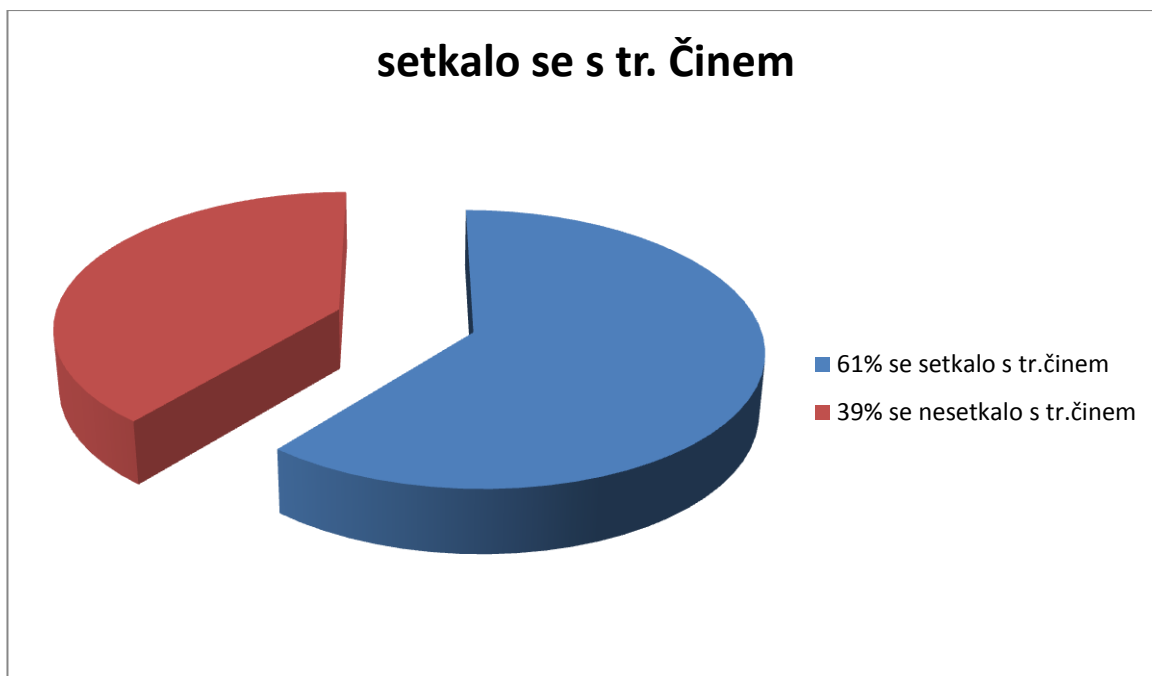
problematika promiskuity

Zdroj: vlastní průzkum

K tomuto většina uvedla, že první pohlavní styk měli mezi 15 – 16 rokem svého života, a 32% z nich uvedlo, že má svého stálého partnera. Dále 100% všech dotázaných uvedlo, že si myslí, že je dobře informováno o sexuálním životě a jeho rizicích, a uvedlo, že nejvíce informací získali od rodičů, učitelů, z různých přednášek, z internetu, knih apod. Na dotaz „zda si myslí, že přenos HIV infekce, či dalších pohlavně přenosných chorob, je v naší společnosti nebezpečným problémem“, uvedlo 73% studentů, že to problém je, a 27% studentů uvedlo, že v tom problém nevidí.

Dalším tématem v dotazníku byla problematika trestné činnosti. Zde 61% studentů uvedlo, že se již ve svém životě setkalo s trestným činem.

Zdroj: vlastní průzkum

K tomuto dále uvedli, že se s nezákonným jednáním setkali někde ve svém okolí, ale i ve škole. Dále sdělili, že si myslí, že nejčastěji dochází k páchaní trestné činnosti ve velkých městech, v restauracích, na osamělých místech, ve velkých obchodech, mezi drogově závislými, apod. Dále nejčastěji uváděli, že si myslí, že z trestné činnosti je pro společnost nejnebezpečnější vražda, terorismus, loupež, znásilnění, řízení pod vlivem alkoholu, apod. Dále 66% studentů uvedlo, že si myslí, že trestné činnosti lze v určitých případech předcházet, a k tomuto uvedli, předcházet tr. činnosti by se dalo zaváděním různých bezpečnostních systémů, zavedením vyšších trestů, posílením policejních hlídek, ale i prevencí se v rizikových situacích umět správně chovat. K dotazu proč si myslí, že k tr. činnosti dochází se nejčastěji uvádělo – nedostatek finančních prostředků, závist, z nudy, z nespokojenosti, z chudoby, z moci samé, z potřeby se předvádět anebo z důvodu psychicky narušeného jedince.

Poslední část dotazníku byla věnována prevenci. Zde bez větších rozdílů studenti uvedli, že na školách a v jejich okolí probíhají různé preventivní programy zaměřené na šikanu, drogy, alkoholismus, kouření i sexuální výchovu, kdy těchto programů se účastní, neboť probíhají v rámci výuky. Na dotaz „zda znají nějakou osobu či organizaci, kterou by v případě potřeby kontaktovali“, nejčastěji uváděli linku 112, linku bezpečí, linku důvěry, Drop in, Help a pedagogicko-psychologickou poradnu.

Z osob by se nejdříve svěřili rodičům, poté kamarádům, učitelům a také školnímu psychologovi. Na dotaz „zda mají nějaké obavy z budoucnosti“ nejčastěji uváděli nejistotu z vývoje vlastního života, nejistotu zaměstnání, nejistotu z nedostatku finančních prostředků, strach z války, nemoci a z některých lidí, od kterých neví, co od nich mohou očekávat, což svědčí o tom, že si plně uvědomují realitu dnešní doby.

12. Závěr

Vyhodnocením dotazníku u zkoumaného vzorku respondentů výše uvedených gymnázií jsem dospěl k závěru, že většina dotázaných studentů se pohybuje v nenarušeném a relativně vyrovnaném a podnětném prostředí. Je obeznámena s problematikou sociálně patologických jevů a v těchto situacích se dokáže orientovat. Není to však známka toho, že by se v pořádání různých preventivních programů mělo polevit. Spíše naopak, určité procento studentů si již samo vyzkoušelo např. cigarety, alkohol, ale dokonce i drogy, a v některých případech i uvedli, že účinky těchto látek pro ně byly příjemné, což zakládá k velkému předpokladu, že se k této činnosti budou vracet. Takové zjištění klade nároky především na osoby, které jsou v každodenním kontaktu se studenty a mají tedy možnost si všimnout, a zjistit, projevy negativních jevů u jednotlivých studentů a posoudit a učinit určité kroky k zvládnutí jejich situace. Jsou totiž chvíle, kdy se student, tedy člověk ve věku 15 – 18 či 19 let dostane do nesnází a sám si s tímto nebude umět poradit. A potom je nutná pomoc zvenčí, jinak je velký předpoklad toho, že podlehne nástrahám a propadne některému ze sociálně patologických jevů, odkud je již návrat k žádoucímu způsobu života nesrovnatelně těžší, anebo v některých případech již nemožný.

Výsledky dotazníku mohou pomoci při posouzení situace na jednotlivých školách a tím mít možnost reagovat na danou situaci, a případně této situaci přizpůsobit preventivní programy či seznámení studentů s různými možnostmi a tím předcházet veškerým negativním jevům. S výsledky dotazníku budou, dle předešlé domluvy, seznámeni příslušní zaměstnanci škol, ze kterých byli dotazováni studenti.

Ze zjištěných výsledků lze usoudit, že je třeba se v preventivních programech více zaměřit především na problematiku kouření, alkoholismu a drog, neboť toto jsou oblasti, kde dosti velké procento studentů přiznává jejich požití, navíc také s tím ohledem, že se nejspíš všichni studenti k požití uvedených látek nepřiznali. Tím nechci říci, že v ostatních oblastech prevence je možné polevit. Naopak preventivní programy musí být rozloženy na všechny oblasti sociálně patologických jevů a s vysokým úsilím, ve spolupráci všech zainteresovaných subjektů, je nutné takto studenty nenásilnou a zábavnou formou vést k žádoucím návykům ve prospěch jich samotných a tím celé společnosti.

13. Resumé

Tato práce je věnována problematice primární prevence sociálně patologických jevů u mladistvých. V práci je řešena otázka výchovy v rodině, působení školy, negativní a pozitivní působení party, působení médií na jedince, problematika vlivu sociálně patologických jevů na osoby mladistvého věku, problematika prevence těchto jevů obecně a problematika prevence sociálně patologických jevů z pohledu státních a nestátních organizací.

Úvodní kapitoly práce jsou zaměřeny na rodinu a rodinné prostředí, na jejich vliv na vývoj a výchovu jedince. Dále je zde řešena otázka základní životní potřeby jedince, otázka vlivu vrstevníků a part, mediálního působení a významu výchovy, neboť soulad všech těchto faktorů dává základ zdravého vývoje osobnosti dítěte.

Další kapitoly jsou věnovány sociálně patologickým jevům, jako je šikana, alkohol a drogy, patologické hráčství, promiskuita a kriminalita, popisu, vývoji a znakům těchto negativních jevů a jejich vlivu na vývoj osobnosti mladistvého.

Další kapitoly jsou věnovány primární prevenci sociálně patologických jevů. Zde je pojednáno o definici primární prevence, její rozdělení, o formách, metodách a cílech. Dále je zde zmíněno o volnočasových aktivitách, o přednáškách a besedách a o peer programu. Rovněž je zde rozebrána otázka primární prevence sociálně patologických jevů z pohledu státních a nestátních subjektů.

Poslední kapitola je věnována praktické části této bakalářské práce. Zde je rozebrán a vyhodnocen výsledek dotazníku, který byl vypracován pro potřeby a na téma této práce. Na dotazník odpovídali studenti třech gymnázií.

14. Anotace

Vlastimil Blatan, Primární prevence sociálně patologických jevů mládeže v rámci státních i nestátních institucí, (bakalářská práce), Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií, 2010, 60 stran textu, 10 stran příloh.

Tato práce je věnována problematice primární prevence sociálně patologických jevů u mládeže v rámci státních a nestátních organizací. Cílem práce je zjistit, zda se cílová skupina, tedy mládež ve věku 15 – 18 let, orientuje v problematice sociálně patologických jevů, zda se s těmito již setkala, a zda se účastní preventivních programů zaměřených na patologické jevy u mládeže.

Klíčová slova

rodina, rodinné prostředí, výchova, sociální deviace, sociálně patologické jevy, šikana, alkoholismus, drogy, patologické hráčství, prostituce, kriminalita, primární prevence

Annotation

Vlastimil Blatan, Primary prevention socially pathological phenomenon youth in the framework state and state institution, (baccalaureate work), University Tomáše Bati in Zlín, faculty humanitarian studies, institute intermediate image studies, 2010, 60 as regards text, 10 as regards enclosures.

This work is devoted problems primary prevention socially morbid phenomenon near youth in the framework state plus state organization planning. Aim work is find out, whether target group, then youth ages 15 – 18 years, orients in problems socially

morbid phenomenon, whether with those phenomena already encounter, plus whether sympathetic preventative programmes intent on morbid phenomena near youth.

Keywords

family, family environment, upbringing, social deviation, socially morbid phenomena, vexation, alcoholism, needle, morbid gambling, prostitution, criminality, primary prevention

15. Seznam použité literatury

ČERMÁK, I., *Lidská agrese a její souvislosti*, 1. vyd. Žďár nad Sázavou, Fakta, 1999, ISBN 80-902614-1-8

DUNOVSKÝ, J. a kol., *Sociální pediatrie*, Vybrané kapitoly, Praha, Grada publishing, 1999, ISBN 80-7169-254-9

CHALOUPKA, L., *Úvod do sociální patologie V., volný čas, parta a zájmová sféra obtížně vychovatelných dětí a mládeže*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983, ISBN 17-378-86

KACHLÍK, P., *Návykové látky, rizika jejich zneužívání a možná prevence*, 2005

JILČÍK, T., PLŠKOVÁ, A., ZAPLETAL, L., *Sociální patologie – úvod do studia*, skripta IMS Brno

JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., *Média a společnost*, 1. vyd. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-697-7

KOVAŘÍK, M., *Šlapky šlapou do Evropy*, Praha, Magnet-Press, 1993, ISBN 80-85434-79-2

MATĚJČEK, Z., *Děti, rodina a stres*, Praha: Galén, 1994, ISBN 80-85824-06

MATOUŠEK, O., *Rodina, riziková mládež*, 1. vydání, Praha, Institut pro místní správu, 1998

MÜHLPACHR, P., *Sociální patologie*, Brno, MU v Brně, 2001, ISBN 80-210-2511-5

NEŠPOR, K., CSÉMY, L., PERNICOVÁ, H., *Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a středních školách*, Praha: Sportpropag, 1996.

NEŠPOR, K., *Jak překonat problém s hazardní hrou*, Praha, Sportpropag, 1996

NEŠPOR, K., *Zůstat strážlivý*, 1 vyd. Praha. HOST 2006

PAVLAS, I., *Sociální psychologie*, (Skripta), Ostrava, OU, 1. vyd., 1996

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., *Pedagogický slovník*, 2. rozšířené a přepracované vydání, Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-252-1

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9

STŘELEČEK, S. a kol., *Kapitoly z rodinné výchovy, pro střední školy*, Praha, Fortuna, 1992, ISBN-80-85298-84-8

VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie*, Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0

Evaluační a diagnostika preventivních programů [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002

Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí: Příručka o efektivní školní drogové prevenci, Praha: Úřad vlády, 2005, ISBN 80-86734-38-2

Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, Praha: MŠMT, 2007 [online]

Sborník NPC č.7, Praha, MV ČR 2006

www.ks.jm/portal/utvary/pis/start.asp

www.bkb.cz

www.luzanky.cz

www.charita.cz

www.uhradiste.charita.cz

16. Seznam příloh

1. Dotazník

Přeji Vám Dobrý den.

Spolupracuji s Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně a v současné době provádíme výzkum mezi žáky a studenty. K tomuto výzkumu potřebuji znát vaše odpovědi na následující otázky.

Prosím, označte křížkem správné odpovědi, eventuálně vypište správné odpovědi slovy. Věřím, že budete odpovídat pravdivě, ne podle toho, jak by to asi „mělo být“.

Tento dotazník je anonymní a je určený pouze pro výzkum. K odpovědím nebude mít přístup žádná nezúčastněná osoba na výzkumu.

U školy označte pouze údaj, zda se jedná o školu základní, gymnázium, střední odbornou nebo učiliště.

Jsem:	MUŽ	ŽENA		
	☐	☐		
Můj věk:	☐			
Škola:	ZŠ	Gymnázium	Střední odborná	Učiliště
	☐	☐	☐	☐

I. RODINA – VZTAHY**1. V jaké rodině žijete?**

s otcem a matkou	jen s matkou	jen s otcem	s jiným příbuzným
☐	☐	☐	☐

2. Máte sourozence?

ano	ne
☐	☐

3. Kolik máte kamarádů?

spíše více	spíše méně
☐	☐

4. Máte pocit, že máte i „opravdu dobrého přítele“?

ano	ne
☐	☐

5. Myslíte, že jste spíše

extrovert

introvert

nevím

II. ZÁJMY, VOLNO – ČASOVÉ AKTIVITY

1. Sportujete?

aktivně

rekreačně

nesportuji

2. Jaké jsou vaše zájmy?

počítač

hudba

četba

sběratelství

cestování

móda

filmy

zvířata

jiné -

jiné -

jiné -

3. Co nejčastěji děláte ve svém volném čase?

4. Která z nabízených aktivit vaší školy nebo jiné organizace vám vyhovuje?

5. Napište jak obvykle trávíte své víkendy.

s rodinou

s kamarády

sám

III. SLEDOVÁNÍ JEDNOTLIVÝCH RIZIKOVÝCH OBLASTÍ

A) ŠIKANA

1. Víte co znamená slovo šikana?

ano

ne

2. Pokud znáte některé projevy šikany, prosím, vypište je.

3. Setkal jste se někdy se šikanou?

4. Byl by jste ochoten pomoci šikanovanému?

ano

ne

nevím

5. V případě, že by jste zjistil šikanu, jak by jste v tomto případě postupoval?

- kontaktoval bych: rodiče

učitele

psychologa

- snažil bych se mu pomoci sám:

ano

ne

B) ALKOHOL

1. Požívá se ve vašem okolí (např. v rodině) alkohol ve větší míře?

ano

ne

nedokáži posoudit

2. Pil jste už někdy alkohol ve větší míře? (více než jedna sklenička)

ano

ne

3. Byl pro vás problém si alkohol zakoupit?

ano

ne

4. Pokud jste alkohol požíval, jaké byly vaše celkové pocity?

nemám zkušenost
spíše

žádné zvláštní pocity

pocity byly spíše

příjemné

pocity byly

nepříjemné

5. Upozornil vás někdo na negativní dopady častého požívání alkoholu?

ano

ne

6. Pokud vás někdo upozornil, tak kdo to byl? (napíšte)

C) DROGY

1. Setkal jste se ve vaší *rodině* s užíváním drog?

ano

ne

2. Pokud ano, tak o jakou drogu se jednalo? (napíšte)

3. Setkal jste se ve vašem dalším okolí s užíváním drog?

ano

ne

4. Pokud ano, tak kde to bylo?

mezi kamarády

ve škole

jinde

5. Máte osobní zkušenost s užíváním drog?

ano

ne

6. Pokud ano, tak o jakou drogu se jednalo? (napište)

7. Pokud jste drogu požíval, jaké byly vaše celkové pocity?

nemám zkušenost

žádné zvláštní pocity

pocity byly spíše
příjemné

pocity byly spíše
nepříjemné

8. Myslíte si, že je problém si drogu opatřit?

ano

ne

9. Upozornil vás někdo na negativní dopady užívání drog?

ano

ne

10. Pokud ano, napište kdo to byl.

D) KOUŘENÍ

1. Kouří vaši rodiče?

ano

ne

jeden z nich

2. Pokud ano, napište prosím, jak často.

pravidelně příležitostně

3. Kouřil jste už?

ano

ne

4. Pokud ano zaškrtněte hodící se.

ojediněle

pravidelně

méně než 5 cigaret denně

více než 5 cigaret denně

5. Myslíte si, že je problém si cigarety opatřit?

ano

ne

6. Upozornil vás někdo na zdravotní rizika kouření?

ano

ne

7. Pokud vás někdo upozornil, napište kdo to byl.

E) GAMBLERSTVÍ

1. Hraje někdo ve vaší rodině hry na výherních automatech?

ano

ne

2. Hraje někdo z vašeho dalšího okolí pravidelně hry na výherních automatech?

ano

ne

3. Máte osobní zkušenost s hraním na výherních automatech?

ano

ne

4. Pokud ano, tak to bylo:

výjimečně

častěji

pravidelně

5. Pokud jste na výherních automatech již hrál, hra pro vás byla:

byla mi celkem lhostejná

líbila se mi

poskytovala mi vzrušení

6. V herně můj věk zaměstnanci:

zjišťovali

nezjišťovali

F) PROMISKUITA

1. Měl jste již pohlavní styk?

ano

ne

2. Pokud ano, napište prosím, v kolika letech to bylo poprvé.

3. Myslíte si, že jste dobře informován o sexuálním životě a jeho rizicích?

ano

ne

4. Napište kde, nebo od koho, jste získal nejvíce informací. (rodiče, škola, internet,...)

5. Máte stálého partnera?

ano

ne

6. Myslíte, že přenos HIV infekce či dalších pohlavně přenosných chorob je v naší společnosti nebezpečný problém?

ano

ne

G) TRESTNÁ ČINNOST

1. Setkal jste se někdy s nějakým kriminálním činem?

ano

ne

2. Pokud ano, prosím napište, kde to bylo.

v rodině

ve škole

v širším okolí

3. Kde si myslíte, že nejčastěji dochází k páčání trestné činnosti? (napište)

4. O jaké trestné činnosti si myslíte, že je pro společnosti nejnebezpečnější? (napište)

5. Myslíte si, že lze v určitých případech trestné činnosti předcházet?

ano

ne

6. Pokud si myslíte, že kriminalitě předcházet lze, prosím, napište jak.

7. Napište svůj názor, proč ke kriminalitě dochází.

IV. PREVENCE

1. Probíhá ve škole, nebo někde jinde ve vašem okolí, preventivní program zaměřený na problematiku:

	ano	ne
Šikany	☐	☐
Drog	☐	☐
Alkoholismu	☐	☐
Kouření	☐	☐
Sexuální výchovy	☐	☐

2. Účastníte se nějakého výchovného programu?

ano	ne
☐	☐

3. Pokud ano, jedná se o výchovný program pořádaný:

školou	jinou organizací
☐	☐

4. Znáte nějakou osobu, organizaci, anebo telefonní číslo nějaké organizace, která nabízí pomoc dětem a mladistvým v nouzi, anebo pořádá nějaké preventivní programy, jako přednášky, zábavné a zájmové činnosti, apod., zaměřené na výchovu, prevenci a předcházení negativních jevů u dětí a mládeže? (napište)

5. Pokud by se ve vašem osobním životě vyskytl nějaký větší problém, napište prosím, koho byste požádali o pomoc.

rodiče
osobu

kamarády

učitele

psychologa

linku důvěry

jinou

6. Máte nějaké obavy z budoucnosti?

ano

ne

nevím

pokud ano, tak z jakých důvodů (napište)

ZA VAŠI OCHOTU VÁM DĚKUJI.